

QAYIDIŞ KONSEPSİYASI

THE CONCEPT OF RETURN
КОНЦЕПЦИЯ ВОЗВРАЩЕНИЯ
PROJET DE RETOUR
EL CONCEPTO DE RETORNO

مفهوم العودة
返回构想
DAS KONZEPT DER RÜCKKEHR

AZƏRBAYCAN

05

QAYIDIŞ KONSEPSİYASI

İndiki Ermənistan ərazisindən qovulmuş azərbaycanlıların təhlükəsiz və ləyaqətli şəkildə, sülh yolu ilə geriyyə qayıtmasının təmin edilməsi barədə konsepsiya

ENGLISH

17

THE CONCEPT OF RETURN

The concept of ensuring the peaceful, safe and dignified return of Azerbaijanis expelled from nowadays Armenia

РУССКИЙ

31

КОНЦЕПЦИЯ ВОЗВРАЩЕНИЯ

Концепция по обеспечению мирного, безопасного и достойного возвращения азербайджанцев, изгнанных с территории нынешней Армении

FRANÇAIS

45

PROJET DE RETOUR

Projet visant à garantir le retour pacifique, en toute sécurité et dans la dignité, des Azerbaïdjanais expulsés de l'actuelle Arménie

ESPAÑOL

59

EL CONCEPTO DE RETORNO

El concepto de garantizar el retorno pacífico, seguro y digno de los azerbaiyanos expulsados de la actual Armenia

عربي

81

مفهوم العودة

مفهوم كفالة العودة السلمية والأمنة والكرامة للأذربيجانيين المطرودين مما يسمى اليوم أرمينيا

中国人

83

返回构想

确保被驱逐出现今亚美尼亚的阿塞拜疆人和平、安全和有尊严地返回的构想

DEUTSCH

93

DAS KONZEPT DER RÜCKKEHR

Das Konzept zur Gewährleistung einer friedlichen, sicheren und würdigen Rückkehr der aus dem heutigen Armenien vertriebenen Aserbaidschaner

Bu sənəd 2023-cü il 26 yanvar tarixində Qərbi Azərbaycan İcması tərəfindən təsdiq edilmiş, 2023-cü ilin 14 mart tarixində BMT-nin əsas orqanları olan Təhlükəsizlik Şurasının, Baş Assambleyanın və İqtisadi və Sosial Şurasının rəsmi sənədi kimi yayılmışdır.

AZƏRBAYCAN

QAYIDIŞ KONSEPSİYASI

İndiki Ermənistan ərazisindən qovulmuş azərbaycanlıların təhlükəsiz və ləyaqətli şəkildə, sülh yolu ilə geriyyə qayıtmasının təmin edilməsi barədə konsepsiya

1. Giriş

1989-cu ildə “Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyəti” kimi təsis edilmiş, 2022-ci ildə “Qərbi Azərbaycan İcması” adını almış təşkilat (İcma) indiki Ermənistan ərazisindən qovulmuş azərbaycanlıların hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğuldur.

Bu Konsepsiya indiki Ermənistan ərazisindən zorla çıxarılmış azərbaycanlıların geriyyə qayıtması üçün İcmanın həyata keçirəcəyi fəaliyyətin məqsədləri, prinsipləri, hazırlıq və icra tədbirləri üçün ümumi çərçivəni müəyyən edir. Konsepsiya beynəlxalq hüquqa, aidiyyəti dövlətdaxili hüquqa, tarixi faktlara əsaslanır, ədalətin və sülhün bərqərar olunmasına xidmət edir.

2. Problemin təsviri

Azərbaycan xalqı ötən iki əsr ərzində silahlı münaqişələr, işğal, etnik təmizləmə, zorla köçürmə və soyqırımından böyük əziyyət çəkmişdir. Azərbaycanlıların vaxtilə mütləq əksəriyyət təşkil etdiyi indiki Ermənistan ərazisindən tamamilə qovulması 1991-ci ildə başa çatmışdır.

Aparılmış etnik təmizləmə nəticəsində indi həmin ərazidə müstəsna olaraq ermənilər yaşayır.

Azərbaycanlılara qarşı törədilmiş etnik təmizləmə əksər hallarda dövlət orqanlarının sistemli fəaliyyəti ilə zorakılıq, soyqırımı, kütləvi qətləmə və insanlıq əleyhinə digər cinayətlər və insan hüquqlarının kobud pozulması yolu ilə həyata keçirilib. Bu proses 1905-1906, 1918-1921, 1948-1953 və 1987-1991-ci illərdə xüsusilə şiddətli və amansız olub. Bu aktların, o cümlədən 1918-1921-ci illərdə “Ermənistan respublikası”, “Dağlıq Ermənistan respublikası” adlanan qurumların, Sovet İttifaqının, ələlxüsus, Zəngəzur daxil olmaqla azərbaycanlıların üstünlük təşkil etdiyi bir çox bölgələri Ermənistanə vermiş və yüz min azərbaycanlının Ermənistandan deportasiyası barədə irqçi qərar imza atmış SSRİ-nin bədnam rəhbəri İosif Stalinin və Ermənistan SSR-in 1987-1991-ci illərdə törətdiyi əməllərin nəticələri hələ də qalmaqdadır.

Ermənistan adlanan ərazidə azərbaycanlılara məxsus olan tarixi və mədəni irs, o cümlədən

məscidlər və qəbiristanlıqlar kütləvi şəkildə dağıdılıb, yer adları dəyişdirilib, azərbaycanlılara qarşı sistemətik xarakterli irqi ayrı-seçkilik həyata keçirilib.

Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmədə və digər cinayətlərdə iştirak etmiş şəxslər və onların əməlləri Ermənistanda dövlət səviyyəsində şöhrətləndirilir.

Precedenti olmayan bu haqsızlıq Ermənistanın hakim dairələrində cəzasızlıq hissi yaratmış və onları Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq aləmdə tanınmış ərazilərinə qarşı iddialara, güc tətbiqinə, hərbi işğala, əlavə kütləvi miqyaslı etnik təmizləməyə və insanlıq əleyhinə digər cinayətlərə həvəsləndirib.

Azərbaycan Respublikasının Ermənistanın hərbi hücumu və işğalına qarşı 2020-ci ildə apardığı özünümüdafiə əməliyyatının qələbə ilə başa çatması ədalətin bərpa olunması istiqamətində mühüm addım olub və iki ölkə arasında sülh imkanlarını artırıb. Digər tərəfdən, indiki Ermənistan ərazisindən qovulmuş azərbaycanlıların öz evlərinə qayıda bil-

məməsi, bu ölkədə mono-etnik dövlətçilik, etnik təmizləmə və sistemətik irqi ayrı-seçkilik vəziyyətinin davam etməsi böyük ədalətsizlikdir və bu, davamlı sülhün bərqərar olunmasına böyük əngəl törədir.

3. Hədəf, məqsədlər və yanaşma

İcma ötən iki əsr ərzində Qərbi azərbaycanlılara qarşı törədilmiş ədalətsizliyi qəbul etmir və bu ədalətsizliyin nəticələrini rədd edir. İcma Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində, Mülki və Siyasi Hüquqlar üzrə Beynəlxalq Paktda, Qaçqınların Statusuna dair Konvensiyada və digər mühüm beynəlxalq aktlarda təsbit olunmuş geriyə qayıtmaq hüququna əsaslanmaqla indiki Ermənistan ərazisindən qovulmuş azərbaycanlıların öz yurdlarına qayıtmalarına şərait yaradılmasını və oraya qayıtdıqdan sonra onların fərdi və kollektiv hüquqlarının təmin edilməsini özünün əsas hədəfi kimi bəyan edir. Konsepsiya ilə həyata keçiriləcək fəaliyyətin əsas məqsəd və prinsipləri aşağıdakılardır:

- İndiki Ermənistan ərazisindən qovulmuş azərbaycanlıların könüllü şəkildə, təhlükəsiz şəraitdə və ləyaqətlə öz yurdlarına qayıda bilmələri üçün müvafiq verifikasiya və zəmanət mexanizmi olan və hüquqi baxımdan məcburi olan beynəlxalq razılaşmanın əldə edilməsi;

- Geriyə qayıtma prosesinin müvafiq təhlükəsizlik, humanitar, sosial-iqtisadi yardım proqramları ilə təminat altına alınması;

- Geriyə qayıtmış əhəlinin yenidən qovulmasına, onlara qarşı hər hansı ayrı-seçkilik həyata keçirilməsinə və zərər vurulmasına imkan verməmək üçün beynəlxalq monitorinq, hesabatlıq, təhlükəsizlik, müdaxilə və digər zəruri fəaliyyətin bərqərar edilməsi;

- Beynəlxalq nəzarət altında yenidənqurma və barışıq tədbirlərinin həyata keçirilməsi yolu ilə, geriyə qayıtmış insanların davamlı reabilitasiya və re-integrasiyasının təmin edilməsi.

Qərbi azərbaycanlıların onilliklər ərzində legitim nümayəndəsi kimi İcma qayıdış prosesin-

də fəal rol oynayacaq, maraqlı tərəf kimi aidiyyəti dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar ilə dialoq və əməkdaşlıq aparmaq və onlar tərəfindən legitim tərəf müqabili kimi tanınmaq üçün səy göstərəcək.

Qərbi azərbaycanlıların onlara uzun müddət ərzində qayğı göstərmiş Azərbaycan ilə xüsusi bağları nəzərə alınmalı və öz yurdlarına qayıtdıqdan sonra onların Azərbaycan Respublikası ilə maneəsiz əlaqəsinə imkan yaradılmalıdır.

Qayıdış prosesi Qərbi azərbaycanlıların qovulmadan əvvəlki məskunlaşma konfigurasiyasını bərpa etməlidir. Qovulmuş azərbaycanlıların qayıdış zamanı müxtəlif bəhanə və hüquqi fəndlərlə pərakəndə səpələnməsi cəhdləri irqçiliyin bir forması və re-integrasiyaya maneə olan zərərli yanaşma kimi rədd ediləcək. Bu prinsipdən yayınma ancaq aidiyyəti şəxslərin sərbəst iradəsi və razılığı əsasında baş verə bilər.

Qovulmuş şəxsin geriyə qayıtmaq barədə qərarı könüllü olmalı və onun bu qərarı verə

QAYIDIŞ KONSEPSİYASI

---

bilməsi üçün ona hüquqları və imkanlar barədə tam məlumat verilməlidir. Müvafiq hüququ olan şəxsin geriyyə qayıtmaq qərarını ancaq ləyaqətli və təhlükəsiz şəkildə evinə dönməyin mümkün olmasını, o cümlədən, qayıdış prosesi zamanı və qayıtdıqdan sonra həyatını qura bilməsi üçün müvafiq zəmanət və yetərli həcmdə resurs ayrılacağı, tarixi vətəmində fərdi və kollektiv hüquqlarının təmin edilməyini yəqin etdikdən sonra verə biləcəyi nəzərə alınmalıdır.

Qayıdış prosesi zamanı qadınlar, uşaqlar və sosial baxımdan həssas əhali qrupuna aid edilən şəxslərin maraqları əsas prioritet kimi nəzərə alınacaq, "Qadınlar, sülh və təhlükəsizlik" yanaşması daxil olmaqla bu sahədə beynəlxalq aləmdə qəbul olunan mütərəqqi konsepsiya və standartlar qayıdış prosesində aparıcı yer tutacaq.

İcma ötən iki əsr ərzində erməni və Azərbaycan xalqları arasında dərin nifaq olduğunu və Ermənistanın beynəlxalq hüquqazidd hərəkətləri nəticəsində hal-hazırda əhəmiyyətli sayda insanın təhlükəsizlik problem-

lərindən əziyyət çəkdiyini anlayır və yaranmış bütün siyasi, təhlükəsizlik, hüquqi, sosial və humanitar problemlərə görə məsuliyyətin Ermənistanın üzərinə düşdüyünü hesab edir. İcma təhlükəsizlik problemlərinin sülh yolu ilə tənzimləməsi zamanı humanitar təciliyyə obyektiv kriteriya kimi qəbul etməklə bərabər, davamlı sülhün bərqərar edilməsində ədalətsizliyin və hüquq pozuntusunun baxılmamış qalma müddətini beynəlxalq diqqətin yetirilməsi üçün əsas kriteriya hesab edir.

Belə ki, hüquq pozuntusu və ədalətsizlik nə qədər öz həllini tapmamış qalırsa, bir o qədər cəzasızlıq hissi güclü olur və daha böyük ədalətsizlik törəyir. Bu, öz növbəsində fait accompli və bir ədalətsizliyi daha böyük ədalətsizlik törətməklə unutturmaq kimi qeyri-insani, zərərli və təhlükəli taktikaları təşviq edir. Bu baxımdan İcma hesab edir ki, böyük haqsızlığa məruz qalmış Qərbi azərbaycanlıların hüquqlarının bərpası məsələsi regional təhlükəsizliyin və Ermənistan ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin bərpa olunması kontekstində ən ilk sırada baxılmalı olan vəzifədir.

4. Planlama və icranın əsas mövzuları

İcma geriyə qayıtma hüququnun beynəlxalq hüququn və insan hüquqlarının ali prinsipi olmasından çıxış etməklə bərabər, bu prosesin asan olmağa çağını nəzərə alır. İcma geriyə qayıtma hüququnun reallaşmasına əsas maneənin Ermənistanın müqaviməti olacağını gözləyir. Bundan əlavə, qayıtma prosesi əhəmiyyətli ölçüdə hüquqi məsələlərin həllini, təhlükəsizlik komponentini və böyük miqdarda resurs əldə edilməsini ehtiva edir. Bütün bu vəzifələrin həlli Azərbaycan və Ermənistan ilə yanaşı, geniş beynəlxalq ictimaiyyətin dəstəyinin əldə edilməsini tələb edir.

İcma repatriasiya prosesinin bütün mərhələlərində mərkəzi rol alacaq və repatriasiya başa çatdıqdan sonra da öz fəaliyyətini davam etdirəcək.

Konseptual olaraq, qayıdışın əsas mövzularına dair İcmanın mövqeyi aşağıdakı kimidir.

4.1. Beynəlxalq hüquqi çərçivə və zəmanət

İndiki Ermənistan ərazisindən azərbaycanlıların qovulması məsələsini presedentsiz ədalətsizlik kimi beynəlxalq ictimaiyyətin gündəliyinə gətirmək, bu vəziyyətin davam etməsinin beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə təhdid kimi qəbul etdirməyə nail olmaq və davamlı sülh və ədalətin bərqərar olması üçün azərbaycanlıların geriyə qayıtma hüququnu təmin edən, hüquqi baxımdan məcburi olan, müvafiq verifikasiya və zəmanət mexanizmini ehtiva edən qərar və razılaşmaların əldə edilməsi ilk vəzifədir. Bu məqsədlə, İcma Qərbi Azərbaycandan qovulmuş azərbaycanlıların öz vətənlərinə qayıtmasına şərait yaratmağın Ermənistanın öhdəliyi kimi Azərbaycan və Ermənistan arasında sülh müqaviləsində də təsbit olunmasına çalışacaq.

Qayıdışın beynəlxalq hüquqi çərçivəsinin formalaşdırılması üçün İcma Azərbaycan Respublikası hökuməti, Ermənistan Respublikası hökuməti, BMT-nin Təhlükəsizlik

Şurasının daimi üzvü olan dövlətlər, region ölkələri və digər aidiyyəti dövlətlər və təşkilatlar ilə təmaslara başlayacaq.

4.2. İcmanın üzvlərinin müəyyən edilməsi və siyahıya alınması

İndiki Ermənistan ərazisindən qovulmuş bütün azərbaycanlılar və onların törəmələrinin öz vətənlərinə qayıtmaq hüququ var. İcma Azərbaycan Respublikasının və Qərbi azərbaycanlıların məskunlaşdığı digər dövlətlərin əhali reyestri xidmətlərinin yardımından istifadə edərək və müvafiq beynəlxalq metodologiya əsasında İcma üzvlərinin siyahıya alınmasını həyata keçirəcək. Bu cür siyahıya alınmada effektiv vasitələrdən birinin aidiyyəti şəxslərin özünü təqdim etməsi olduğunu nəzərə alaraq, onları bu addıma təşviq etmək üçün vətəmindən qovulmanın ciddi hüquq pozuntusu olması barədə geniş informasiya kampaniyası aparılacaq və təhlükəsiz və ləyaqətlə geri qayıtmaq yanaşmasının mahiyyəti geniş ictimaiyyətə izah ediləcəkdir.

4.3. Qayıdış planının hazırlanması

İcma qayıdış prosesinin nizamlı və effektiv şəkildə həyata keçirmək məqsədilə müvafiq beynəlxalq icraçı tərəfdaş tapmaq üçün səy göstərəcək. Bu tərəfdaşın BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının olmasına üstünlük veriləcək. İcma beynəlxalq icraçı tərəfdaş ilə birlikdə, tətbiq oluna bilən beynəlxalq standartlar əsasında, Azərbaycan hökuməti və Ermənistan hökuməti ilə təmaslar şəraitində qayıdışın detallı planını hazırlayacaq. Qayıdış planı tələb olunan addım və resurslar, dəqiq zaman çərçivəsi göstərilməklə prosesin mərhələlərini və istiqamətlərini təsvir etməlidir.

4.4. Ermənistanın hüquqi çərçivəsinə münasibət

Qərbi azərbaycanlılar “Ermənistan Respublikası” adlanan siyasi-hüquqi vahidin effektiv nəzarət etdiyi ərazidən zorla qovulduqları üçün bu dövlətin təşəkkül tapmasında, onun konstitusion çərçivəsinin və milli və hüquqi xarakterinin formalaş-

ması prosesində iştirak imkanından məhrum ediləblər.

İcma Ermənistan Respublikasının Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) üzvü olduğunu, digər dövlətlərin əksəriyyəti tərəfindən tanındığından agahdır və Ermənistan Respublikasını siyasi-hüquqi reallıq kimi görür. Ermənistanın BMT-nin Nizamnaməsi daxil olmaqla müvafiq beynəlxalq hüquqi sənədlərə qoşulmuş olması bu ölkənin üzərinə onun ərazisindən qovulmuş azərbaycanlıların sülh yolu ilə öz evlərinə təhlükəsiz və ləyaqətlə qayıtmasına şərait yaratmaq daxil olmaqla onların hüquqlarının bərpası və qorunması sahəsində konkret öhdəliklər qoyur. İcma Qərbi azərbaycanlıların Ermənistanın hüquqi sistemi ilə və onun çərçivəsində fərdi və kollektiv qisimdə mümkün fəaliyyətini praktiki məsələ kimi görür, bunu ölkənin ərazisində azərbaycanlılara qarşı törədilmiş hər hansı ədalətsizliyi və hüquqazidd hərəkəti qəbul etmək, qanuni maraqlarından imtina etmək mənasında təfsir və qəbul edilməsini rədd edir.

Ermənistan Respublikası özünün milli hüquqi çərçivəsini azərbaycanlı icmasına əlçatan etməli, azərbaycanlıların bərabər hüquqlarını təmin etməli, onların ana dillərində təhsil almasına, qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanlarında Azərbaycan dilindən istifadəsinə imkan yaratmalı və azərbaycanlıların hüquqlarının qorunmasını tam təmin etmək məqsədilə özünün qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi üçün müvafiq beynəlxalq qurumların hüquqi məsləhət, monitorinq və nəzarət mexanizmi çərçivəsində İcma ilə konstruktiv dialoqa başlamalıdır.

İstənilən halda, Qərbi Azərbaycandan qovulmuş azərbaycanlılar öz vətənlərində yaşamaq hüququna malikdirlər, bu hüquq əzəlidir, toxunulmazdır, mütləqdir və həlledici faktordur. Şəxsiyyəti, mülkiyyət hüququnu və digər hüquqları təsdiq edən sənədlərin Ermənistan tərəfindən təqdim edilməsi bu hüququ yaratmır, verilməməsi bu hüququ aradan qaldırmır. Belə sənədlərin verilməsi, sadəcə, formal-texniki məsələ olmaqla hazırda sözügedən ərazilərə

nəzarət edən Ermənistan Respublikasının qeyd-şərtsiz yerinə yetirməli olduğu bir öhdəlikdir.

4.5. Təhlükəsizliyin təmin olunması

Ermənistan hökumətinin azərbaycanlı əhaliyə qarşı etnik əsaslarla genişmiqyaslı və sistematik zorakılıq törətmiş olması səbəbindən İcma təhlükəsizlik məsələlərində bu dövlətə etibar etmir və ona görə də müvafiq mandatla və Qərbi azərbaycanlıların etimad göstərdiyi ölkələrin qüvvələrindən ibarət beynəlxalq təhlükəsizlik missiyasının qayıdış olacaq ərazilərə yerləşdirilməsini zəruri hesab edir.

Beynəlxalq missiyanın səlahiyyəti və imkanları təhlükəsizlik vəziyyətindən asılı olacaq. Təhdidlərin qiymətləndirilməsinin müvafiq informasiya toplama və təhlil imkanları tələb etməsini, İcmada bu imkanların olmadığını nəzərə alaraq, İcma bu məsələdə Azərbaycan Respublikası hökumətinin yardımına ümid edir. İcma bu məsələdə Azərbaycan hökumətinin təqdim edəcəyi təhdidlərin qiymətləndirilməsini əsas götürəcək.

Missiya qayıdışdan əvvəl yerləşdirilməli, müvafiq əraziləri nəzarətə götürməli, mülki-hərbi əlaqə, polis və mülki idarəetmə səlahiyyətinə malik olmalı, İcmanın zəruri hesab etdiyi müddətdə fəaliyyət göstərməlidir.

İcma beynəlxalq təhlükəsizlik missiyasının mandatının formalaşdırılması və idarə edilməsi üzrə formatda maraqlı tərəf kimi təmsil olunmalıdır.

Hüquq-mühafizə və ədliyyə məsələlərində adekvat iştirakın zəruri şərt olduğunu nəzərə alaraq, azərbaycanlıların yerli təhlükəsizlik qüvvələrini formalaşdırmasına və məhkəmələrdə müvafiq rol almasına şərait yaradılmalıdır.

4.6. Mülkiyyət məsələləri

Azərbaycanlılara qarşı törədilmiş bütün hüquq pozuntuları kimi mülkiyyət hüququnun pozulmasının nəticələrinin aradan qaldırılmasına görə də Ermənistan hökuməti məsuliyyət daşıyır. Ermənistan hökuməti azərbaycanlılara məxsus mülkiyyətin və icma torpaqlarının qaytarılmasını təmin etməli, mülkiyyətə

vurulmuş zərərə və mülkiyyət-dən istifadənin qarşısının alınmasına görə yaranmış itkilərə görə kompensasiya ödəməlidir. Ermənistan hökuməti azərbaycanlıların mülkiyyət hüquqlarının bərpasından irəli gələn bütün xərcləri ödəməli və digər lazımi tədbirləri görməlidir.

4.7. Re-integrasiya və reabilitasiya

Repatriasiya etmiş azərbaycanlılar qayıtdıqdan sonra ilk dövrlər humanitar yardıma, sonra uzunmüddətli sosial və iqtisadi inkişaf üçün re-integrasiya və reabilitasiya proqramına və yardımlara ehtiyac duyacaqlar. İcma bu sahədə müvafiq proqram həyata keçirmək üçün beynəlxalq qurumlar və donorların əsas tərəf müqabili olmaqda qərarlıdır.

Re-integrasiya və reabilitasiya tədbirlərinin uğurunun təmin edilməsində yaşayış məskənləri daxilində sosial bağlar və dinamika vacib əhəmiyyət kəsb edir. Təcrübə göstərdiyi kimi, qovulmadan əvvəlki məskunlaşma konfigurasiyasının qorunub saxlanması sosial bağların bərpa-

sını və beləliklə re-integrasiya və reabilitasiyanı asanlaşdırır. Bu baxımdan, qovulmadan əvvəlki məskunlaşma konfigurasiyasının qorunub saxlanması insan hüquqlarının bir tələbi olmaqla bərabər re-integrasiya və reabilitasiyanın uğuru üçün zəruri şərtidir.

4.8. Mədəni irsin bərpası və qorunması

İcma BMT-nin ixtisaslaşmış qurumlarının iştirakı ilə Ermənistan ərazisində azərbaycanlılara məxsus mədəni irsin vəziyyətinin dəyərləndirilməsinə, o cümlədən, zərər vurulmuş və yer üzündən silinmiş mədəni irs nümunələrinin siyahısının hazırlanmasına və Ermənistan hökumətinin onları bərpa etmək və qorumaq öhdəliyini icra etməsinə nail olmaq üçün səy göstərəcək.

4.9. Etnik icmalar arası bəzişik

Qərbi azərbaycanlılara qarşı böyük haqsızlıq törədilib. Bu haqsızlıq etnik təmizləmə ilə məhdudlaşmışdır. Qərbi azərbaycanlıların evlərinə başqa yerdən insanlar

köçürülüb. Bu ağırlı keçmiş tərxi yaddaşında saxlamaqla bərabər İcma qəbul edir ki, sülh və inkişafın təmin edilməsinin yolu barışıqdan keçir. Qərbi azərbaycanlılar onların vətəninə başqa ölkələrdən köçürülmüş ermənilərlə dinc və yanaşı yaşamağa hazırdır. İcma barışığa nail olmağın uzun müddət tələb edəcəyini və mürəkkəb olacağını gözləyir. İcma insan hüquqlarına hörməti, hüququn aliliyini və ikili standartların aradan qaldırılmasını barışın əldə edilməsi üçün ən mühüm vasitələr kimi görür. Bu baxımdan, İcma Ermənistanın azərbaycanlılara qarşı nifrət və ayrı-seçkiliyi aşılaman siyasət və praktikasını dayandırmasına, azərbaycanlılara qarşı cinayət törətmiş şəxsləri ədalət məhkəməsinə təslim etməsinə, onları şöhrətləndirməyə dərhal son verməsinə, o cümlədən, azərbaycanlılara qarşı cinayətlərdə iştirak etmiş hərbi və siyasi xadimlərə, terrorçulara qoyulmuş abidələri sökməsinə və aparılmış yer adları dəyişikliklərini ləğv etməsinə nail olmaq üçün səylər göstərəcək.

4.10. İcmanın uzunmüddətli fəaliyyəti

İcma hesab edir ki, onun missiyası təkcə qayıdış məsələsi ilə məhdudlaşmır. İcma əhali öz vətəninə qayıdıqdan sonra da təşkilat kimi öz fəaliyyətini, o cümlədən orada yaşayacaq azərbaycanlıların maraqları, hüquqları, inkişafı və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə mütəsəkkil səylərini, bu məqsədlə, Azərbaycan Respublikası, xarici dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar, eləcə də Ermənistan hökuməti ilə və Ermənistan ictimaiyyəti ilə dialoq və qarşılıqlı fəaliyyətini davam etdirmək niyyətindədir.

5. Yekun müddəalar

İcma bu konsepsiyanın yerinə yetirilməsində fəallıq və sahiblik göstərəcək, bu məqsədlə qanuni çərçivədə resursların əldə edilməsi üçün səylər göstərəcək. İcma vəziyyətin mümkün dəyişməsindən asılı olaraq, konsepsiyaya dəyişiklik edə bilər.

This document was approved by the Western Azerbaijan Community on January 26, 2023, and was circulated as an official document of the Security Council, the General Assembly and the Economic and Social Council, which are the main bodies of the United Nations, on March 14, 2023.

ENGLISH

THE CONCEPT OF RETURN

The concept of ensuring the peaceful, safe and dignified return of Azerbaijanis expelled from nowadays Armenia

1. Introduction

The organization, which was established as “the Society of Azerbaijani Refugees” in 1989 and which was renamed to “the Western Azerbaijan Community” in 2022 (hereinafter referred to as “Community”), deals with the protection of the rights of Azerbaijanis expelled from the territory of nowadays Armenia.

This Concept defines the general framework for the objectives and principles of the activity, including the preparatory and implementation measures to be carried out by the Community for the return of Azerbaijanis forcibly expelled from the territory of nowadays Armenia. The Concept is based on international law, relevant domestic law, and historical facts, and serves to ensure justice and peace.

2. Description of the problem

The people of Azerbaijan have suffered greatly from armed conflicts, occupation, ethnic cleansing, forced relocation, and genocide during the last two centuries.

The expelling of Azerbaijanis from the current territory of Armenia, where they once constituted an absolute majority, was completed in 1991. As a result of ethnic cleansing, that area is now inhabited exclusively by ethnic Armenians.

Ethnic cleansing committed against Azerbaijanis was in most cases carried out with systematic actions of State organs through violence, genocide, massacres and other crimes against humanity and gross violations of human rights. This process was particularly violent and cruel in 1905-1906, 1918-1921, 1948-1953 and 1987-1991. The consequences of these acts, including the misdeeds committed by the entities called “the Republic of Armenia” and “the Republic of Mountainous Armenia” in 1918-21, the Soviet Union, in particular its notorious leader Joseph Stalin, who transferred Zangazur and other Azerbaijani-majority areas to Armenia in 1921 and who signed a racist order on the deportation of one hundred thousand ethnic Azerbaijanis from Armenia, remain unredressed. In the same vein, the actions com-

THE CONCEPT OF RETURN

---

mitted by the Armenian Soviet Socialist Republic against its Azerbaijani population in 1987-1991 are still unremedied.

In nowadays Armenia, Azerbaijani historical and cultural heritage, including mosques and graveyards, were massively destroyed, toponyms were changed and systematic racial discrimination was carried out against Azerbaijanis. Those who participated in ethnic cleansing and other crimes against ethnic Azerbaijanis and their misdeeds are glorified at the State level in Armenia.

This unprecedented injustice created a sense of impunity in the ruling circles of Armenia and encouraged them to raise territorial claims, use force and occupy militarily the internationally recognized territories of the Republic of Azerbaijan, and commit further large-scale ethnic cleansing and other crimes against humanity.

The victorious self-defense operation conducted by the Republic of Azerbaijan in 2020 against the armed attack and

military occupation by Armenia became a milestone in restoring justice and increased the prospects of peace between the two countries. On the other hand, the inability of Azerbaijanis who were expelled from the territory of nowadays Armenia to return to their homeland, the continuation of the policy of mono-ethnic statehood, ethnic cleansing and systematic racial discrimination in Armenia represent an immense injustice and create a great obstacle to the establishment of lasting peace.

3. Goals, objectives and approach

The Community does not accept the injustice committed against Western Azerbaijanis during the last two centuries and rejects its consequences. Based on the right to return enshrined in the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention Relating to the Status of Refugees and other important international acts, the Community declares as its primary goal the creation of conditions for the return of Azer-

bajjanis expelled from the territory of nowadays Armenia to their homeland and ensuring their individual and collective rights after the return. The main objectives and principles of the activity to be implemented within the concept are as follows:

- Obtaining a legally binding international agreement with appropriate verification and guarantee mechanisms ensuring the voluntary return of Azerbaijanis expelled from the territory of nowadays Armenia to their homeland in safety and dignity;

- Securing the return process with appropriate security, humanitarian and socio-economic assistance programs;

- Establishing international monitoring, accountability, security, intervention and other necessary activities to prevent the recurrence of expulsion, discrimination and harm to the returned population;

- Ensuring sustainable rehabilitation and reintegration of returnees through the implementation of reconstruction and re-

conciliation measures under international supervision.

As a legitimate representative of Western Azerbaijanis for decades, the Community will play an active role in the return process and will make efforts to conduct dialogue and cooperation with the relevant States and international organizations as an interested party and to be recognized by them as a legitimate interlocutor.

The special bond of Western Azerbaijanis with the Republic of Azerbaijan, which has taken care of them for a long time, should be taken into account, and they should be enabled to have unimpeded communication with the Republic of Azerbaijan after returning to their homeland.

The return process should restore the settlement configuration of Western Azerbaijanis that existed before the ethnic cleansing. Attempts to disperse Azerbaijani returnees under various pretexts and legal tricks during their return will be rejected as a form of racism and a

THE CONCEPT OF RETURN

---

harmful approach creating a hindrance to reintegration. Deviation from this principle can only take place based on the free will and consent of the persons concerned.

The decision of expellees to return shall be voluntary and they must be fully informed of their rights and opportunities to make this decision. It has to be taken into account that persons eligible to return may decide to return only after they are assured that a dignified and safe return home is possible, including providing relevant guarantees and sufficient resources to enable them to build their life during the return process and after return and making sure that their individual and collective rights are ensured in their historical homeland.

The interests of women, children and vulnerable social groups will be considered as the main priority, and the internationally accepted progressive concepts and standards in this field, including the “Women, peace and security” approach, will play a central role in the return process.

The Community understands that there has been a deep discord between the Armenian and Azerbaijani peoples over the past two centuries and that a significant number of people are currently suffering from security problems as a result of Armenia’s internationally wrongful acts. The Community considers that the responsibility for all the political, security, legal, social and humanitarian problems that have arisen rests with Armenia. Along with accepting the humanitarian urgency as an objective criterion in the peaceful settlement of security problems, the Community considers the duration, in which injustice and breaches of law remain unaddressed, as the main criterion for focusing international attention in the establishment of sustainable peace.

Thus, the longer the crime and injustice remain unaddressed, the stronger the sense of impunity and the graver the injustice becomes. This, in turn, encourages fait accompli and such inhumane, harmful and dangerous tactics as consigning one injustice to oblivion by committing an even greater one. In this regard, the

Community believes that the issue of restoring the rights of Western Azerbaijanis, who suffered immense injustice, must be among the first issues to be dealt with in the context of the maintenance of regional security and the restoration of relations between Armenia and Azerbaijan.

4. The main topics of planning and implementation

While recognizing the right to return as a supreme principle of international law and human rights, the Community comprehends that this process will not be easy. The Community expects that the main obstacle to the realization of the right to return will be the resistance of Armenia. In addition, the return process requires the resolution of significant legal issues, a security component as well as the securing of large amounts of resources. Accomplishing all these tasks necessitates the support from the wider international community, along with that of Azerbaijan and Armenia.

The Community will play a central role in all stages of the repatriation process and continue its activity even after the repatriation is finalized.

Conceptually, the position of the Community on the main issues of repatriation is as follows:

4.1. International legal framework and guarantee

The first task is to bring the issue of the expulsion of Azerbaijanis from the territory of nowadays Armenia as an unprecedented injustice to the agenda of the international community. The Community will endeavor to achieve acknowledgment of the continuation of this situation as a threat to international peace and security, to reach legally binding decisions and agreements with relevant verification and guarantee mechanisms that would ensure the right of Azerbaijanis to return, thereby enabling the establishment of lasting peace and justice. To that end, the Community will aspire to include the creation of conditions for the return of Western Azer-

THE CONCEPT OF RETURN

---

baijanis to their homeland as an obligation of Armenia in the peace treaty to be concluded between Azerbaijan and Armenia.

The Community will initiate contacts with the Government of the Republic of Azerbaijan, the Government of the Republic of Armenia, permanent members of the United Nation Security Council, the countries of the region and other relevant States and organizations to formulate the international legal framework of return.

4.2. Identification and census of members of the Community

All Azerbaijanis expelled from the territory of nowadays Armenia and their descendants have the right to return to their homeland. The Community will carry out a census of its members using the population registry services of the Republic of Azerbaijan and other countries where Western Azerbaijanis reside and based on the relevant international methodology. Noting that one of the effective tools in such

a census is the self-introduction of the persons concerned, and in order to encourage them to take this step, a wide information campaign will be conducted to explain that the forceful expulsion from their homeland is a serious unlawful act and to elucidate the meaning of the safe and dignified return.

4.3. Preparing a return plan

The Community will endeavor to find an appropriate international implementing partner to carry out the return process in an organized and effective manner. The United Nations High Commission for Refugees will be considered as a priority. The Community, together with the international implementing partner and in liaison with the Government of Azerbaijan and the Government of Armenia, will develop a detailed return plan based on applicable international standards. The return plan should describe the phases and directions of the process, specifying the required steps and resources as well as exact timelines.

4.4. Attitude to the legal framework of Armenia

As Western Azerbaijanis were forcibly expelled from the territory now effectively controlled by the political and legal entity called “the Republic of Armenia”, they were deprived of the opportunity to participate in the formation of this State, its constitutional framework as well as its national and legal character.

The Community is aware that the Republic of Armenia is a member of the United Nations, recognized by the majority of other States, and sees the Republic of Armenia as a political-legal reality. The fact that Armenia has joined the relevant international legal documents, including the Charter of the United Nations, imposes concrete obligations on this country in the field of restoration and protection of the rights of Azerbaijanis expelled from its territory, including the creation of conditions for their safe and dignified return to their homeland. The Community sees the possible individual and collective activity of Western Azerbaijanis within

the framework of the legal system of Armenia as a practical matter, and rejects the interpretation and acknowledgement of this as acquiescence to any injustice and illegal action committed against Azerbaijanis on the territory of that country, as well as renouncing their legitimate interests.

The Republic of Armenia shall make its national legal framework accessible to the Azerbaijani community, ensure equal rights for Azerbaijanis, enable them to study in their mother tongue and use the Azerbaijani language in the legislative, executive and judicial branches of the Government, begin a constructive dialogue with the Community within the legal advisory, monitoring and supervision mechanisms of the relevant international organizations for the improvement of the country’s legislation to fully ensure the protection of the rights of Azerbaijanis.

In any case, Azerbaijanis expelled from Western Azerbaijan have the right to live in their ho-

THE CONCEPT OF RETURN

---

meland. This right is inherent, inviolable, absolute and the decisive factor. Issuing documents confirming identity, property and other rights by Armenia does not create this right, nor does failure to do so deprive this right. Issuance of such documents is merely a formal and technical matter, and it is an obligation that the Republic of Armenia, which currently controls the mentioned territories, must fulfil without reservations.

4.5. Ensuring security

Because the Government of Armenia has committed large-scale and systematic violence against the Azerbaijani population on ethnic grounds, the Community does not trust this State in security matters, and therefore considers it necessary to deploy an international security mission with an appropriate mandate and comprised of the forces of countries trusted by Western Azerbaijanis in the areas to which they will be returning.

The mandate and capabilities of the international mission

will depend on the security situation. Taking into account the fact that threat assessment requires appropriate information gathering and analysis capabilities, and that the Community lacks these capabilities, the Community will seek the assistance of the Government of the Republic of Azerbaijan in this matter. The Community will rely on the threat assessment to be presented by the Government of Azerbaijan.

The international mission should be deployed prior to the return, take control of relevant areas, have civil-military coordination capability, police component and civil administration powers, and operate as long as the Community deems necessary.

The Community should be represented as an interested party in the mandate formulation and management format of the international security mission.

Given that adequate participation in law enforcement and justice matters is a necessary condition, Azerbaijanis shall be

entitled to form local security forces and take an appropriate role in courts.

4.6. Property issues

As with other violations of law committed against Western Azerbaijanis, the Government of Armenia is also responsible for eliminating the consequences of the violation of their property rights. The Government of Armenia shall ensure the return of property and community lands belonging to Azerbaijanis and pay compensation for property damage and losses caused by preventing the use of property. The Government of Armenia shall pay all the costs arising from the restoration of property rights of Azerbaijanis and take other necessary measures.

4.7. Reintegration and rehabilitation

Repatriated Azerbaijanis will need humanitarian assistance in the first period after their return, and then a reintegration and rehabilitation program and assistance for long-term social and

economic development. The Community is determined to be a main partner for international organizations and donors to implement relevant programs in this area.

Social ties and dynamics within settlements are critical to ensuring the success of reintegration and rehabilitation measures. Experience has shown that maintaining the pre-deportation settlement configuration facilitates the restoration of social ties and thus reintegration and rehabilitation. In this regard, preservation of the pre-deportation settlement configuration is a requirement of human rights and a necessary condition for the success of reintegration and rehabilitation.

4.8. Restoration and protection of cultural heritage

With the participation of specialized agencies of the United Nations, the Community will make efforts to assess the state of cultural heritage belonging to Azerbaijanis in the territory of Armenia, including by compiling a list

THE CONCEPT OF RETURN

---

of pieces of cultural heritage that have been damaged and obliterated, and to achieve the fulfilment of the obligation of the Government of Armenia to restore and protect them.

4.9. Reconciliation between ethnic communities

Western Azerbaijanis were subjected to an immense injustice. This injustice is not limited to ethnic cleansing. People from other places were settled in the homes of Western Azerbaijanis. While keeping this painful past in its historical memory, the Community accepts that the path to peace and development goes through reconciliation. Western Azerbaijanis are ready to live peacefully and side by side with Armenians who were transferred to their homeland from other countries. The Community expects that achieving reconciliation will take a long time and be complex. The Community regards respect for human rights, the rule of law and the elimination of double standards as the most important means for achieving peace. In this regard, the Commu-

nity will make efforts to ensure that Armenia cease its policy and practice of instilling hatred and discrimination against Azerbaijanis, hand over those who have committed crimes against Azerbaijanis to the court of justice, immediately cease glorifying them, demolish monuments to military and political figures and terrorists who took part in crimes against Azerbaijanis and reverse the changes of toponyms.

4.10. The long-term activity of the community

The Community believes that its mission is not limited to the issue of return. After its population returns to the historical homeland, the Community intends to continue its activities as an institution, including its organized efforts to ensure the interests, rights, development and security of the Azerbaijanis, and, to that end, will continue its dialogue and interaction with the Republic of Azerbaijan, foreign States and international organizations, as well as with the Government of Armenia and the Armenian public.

5. Final Provisions

The Community will be proactive and take ownership of the implementation of this Concept, making efforts to obtain resources within the legal framework for this purpose. The Community may amend the Concept depending on possible changes in the situation.

Этот документ был одобрен сообществом Западного Азербайджана 26 января 2023 года и распространен в качестве официального документа Совета Безопасности, Генеральной Ассамблеи и Экономического и Социального Совета, которые являются основными органами ООН.

РУССКИЙ

КОНЦЕПЦИЯ ВОЗВРАЩЕНИЯ

Концепция по обеспечению мирного, безопасного и достойного возвращения азербайджанцев, изгнанных с территории нынешней Армении

1. Введение

Организация, учрежденная в 1989 году как «Азербайджанское общество беженцев» и получившая название «Община Западного Азербайджана» в 2022 году (Община), занимается защитой прав азербайджанцев, изгнанных с территории нынешней Армении.

Данная Концепция определяет общие рамки целей, принципов, подготовительных и исполнительных элементов деятельности, которая будет проводиться Общиной для возвращения азербайджанцев, насильно выселенных с территории нынешней Армении. Концепция основана на международном праве, соответствующем национальному законодательству, исторических фактах и служит установлению справедливости и мира.

2. Описание проблемы

За последние два века азербайджанский народ сильно пострадал от вооруженных конфликтов, оккупации, эт-

нических чисток, насильственного переселения и геноцида. Полное изгнание азербайджанцев с территории нынешней Армении, где они когда-то составляли абсолютное большинство, завершилось в 1991 году. В результате этнических чисток на этой территории сейчас проживают исключительно армяне.

Этнические чистки, совершенные против азербайджанцев, в большинстве случаев были результатом системной деятельности государственных органов и осуществлялись путем насилия, геноцида, массовой резни и других преступлений против человечности, а также грубых нарушений прав человека. Этот процесс был особенно тяжелым и беспощадным в 1905-06, 1918-21, 1948-53 и 1987-91 годах. Последствия этих актов, в том числе результаты действий образований под названием «Республика Армения», «Республика Горная Армения» в 1918-21 годах, Советского Союза, в особенности печально известного руководителя СССР Иосифа Сталина,

КОНЦЕПЦИЯ ВОЗВРАЩЕНИЯ

передавшего Армении в 1921 году Зангезур и другие регионы, где преобладающим населением были азербайджанцы, и под- писавшего расистское решение о депортации из Ар- мении ста тысяч азербайджан- цев, а также деяний, совершен- ных Армянской ССР в 1987-91 годах против своего азербай- джанского населения, всё еще дают о себе знать.

На территории, именуемой Арменией, было повсеместно разрушено историческое и куль- турное наследие, принадлежа- щее азербайджанцам, включая мечети и кладбища, изменены географические названия, в отношении азербайджанцев осуществлялась расовая дис- криминация систематическо- го характера. Лица, участво- вавшие в этнических чистках и других преступлениях про- тив азербайджанцев, и их дей- ствия прославляются в Арме- нии на государственном уровне.

Эта беспрецедентная не- справедливость породила чув- ство безнаказанности в пра- вящих кругах Армении и по-

будила их к территориальным притязаниям на международ- но признанные территории Азербайджанской Респуб- лики, применению силы, военной оккупации, новым этническим чисткам в массовых масшта- бах и другим преступлениям против человечности.

Увенчание Победой опера- ции Азербайджанской Респуб- лики по самообороне против вооруженного нападения и военной оккупации Армении в 2020 году стало важным ша- гом на пути восстановления справедливости и увеличило возможности для установле- ния мира между двумя страна- ми. С другой стороны, невоз- можность возвращения азерб- айджанцев, изгнанных с тер- риторий нынешней Армении, продолжение политики моно- этнической государственно- сти, этнических чисток и сис- тематической расовой дискри- минации в Армении являются большой несправедливостью и создают серьезную угрозу для установления прочного мира.

3. Цели, задачи и подход

Община не приемлет несправедливость, совершенную против западных азербайджанцев в течение последних двух столетий, и отвергает последствия этой несправедливости. Основываясь на праве на возвращение, закрепленном во Всеобщей декларации прав человека, Международном пакте о гражданских и политических правах, Конвенции о статусе беженцев и других важных международных актах, Община заявляет своей главной целью создание условий для возвращения азербайджанцев, изгнанных с территории нынешней Армении, в свои родные края и обеспечения их индивидуальных и коллективных прав по возвращении туда. Основными целями и принципами деятельности, реализуемой данной Концепцией, являются:

– достижение юридически обязывающего международного соглашения с соответствующим механизмом верификации и гарантии для добровольно-

го, безопасного и достойного возвращения азербайджанцев, изгнанных с территории нынешней Армении, в свои родные края;

– обеспечение процесса возвращения соответствующими программами по безопасности, гуманитарной и социально-экономической помощи;

– установление международного мониторинга, отчетности, безопасности, вмешательства и других необходимых мероприятий по предотвращению повторного выселения, какой-либо дискриминации и причинения вреда по отношению к вернувшемуся населению;

– обеспечение устойчивой реабилитации и реинтеграции по отношению к вернувшимся лицам путем осуществления мер по восстановлению и примирению под международным контролем.

Как законный представитель западных азербайджан-

КОНЦЕПЦИЯ ВОЗВРАЩЕНИЯ

цев на протяжении десятилетий. Община будет играть активную роль в процессе возвращения, как заинтересованная сторона приложит усилия для ведения диалога и сотрудничества с соответствующими государствами и международными организациями и признания с их стороны в качестве легитимного визави.

Особые связи западных азербайджанцев с Азербайджанской Республикой, которая на протяжении долгого времени заботилась о них, должны быть учтены, и должна быть создана возможность для их беспрепятственной связи с Азербайджанской Республикой после возвращения в родные края.

Процесс возвращения должен восстановить конфигурацию расселения западных азербайджанцев до этнических чисток. Попытки расселения азербайджанцев вразброс под разными предлогами и путем юридических ухищрений будут отвергнуты как одна из форм расизма и как пагубный

подход, препятствующий реинтеграции. Отклонение от этого принципа может произойти только на основании свободного волеизъявления и согласия соответствующих лиц.

Решение на возвращение изгнанного лица должно быть добровольным и для принятия им этого решения ему должна быть предоставлена полная информация относительно прав и возможностей. Должно быть учтено, что правомерное лицо может принять решение о возвращении только после того, как оно убедится в возможности безопасного и достойного возвращения домой, в том числе обеспечении адекватных гарантий и выделении достаточных ресурсов для построения своей жизни во время и после возвращения, и что его индивидуальные и коллективные права будут гарантированы на его исторической родине.

В процессе возвращения интересы женщин, детей и лиц, принадлежащих к соци-

ально уязвимой группе населения, будут учитываться в качестве основного приоритета, международно признанные прогрессивные концепции и стандарты в этой области, включая подход «Женщины, мир и безопасность», займут ведущее место в процессе возвращения.

Община понимает, что на протяжении последних двух столетий между армянским и азербайджанским народами существует глубокий разлад и что в результате действий Армении, противоречащих международному праву, значительное число людей в настоящее время страдает от проблем безопасности. Община считает, что ответственность за все возникшие политические, правовые, социальные, гуманитарные проблемы и проблемы безопасности лежит на Армении. Община, признавая гуманитарную неотложность объективным критерием в мирном урегулировании проблем безопасности, считает, что в процессе установления устойчи-

вого мира время, в течение которого несправедливость и правонарушения остаются нерассмотренными, является основным критерием для уделения международного внимания.

Таким образом, чем дольше правонарушения и несправедливость остаются разрешенными, тем сильнее становится чувство безнаказанности и тем больше порождается несправедливость. Это, в свою очередь, поощряет *fait accompli* и такую бесчеловечную, ущербную и опасную тактику, как предание забвению одной несправедливости путем совершения еще большей. В связи с этим Община считает, что вопрос восстановления прав западных азербайджанцев, подвергшихся большой несправедливости, находится в ряду первых вопросов, которые следует рассмотреть в контексте региональной безопасности и восстановления отношений между Арменией и Азербайджаном.

4. Основные вопросы планирования и исполнения

Община, исходя из того, что право на возвращение является руководящим принципом международного права и прав человека, принимает во внимание нелегкость этого процесса. Община ожидает, что главным препятствием для реализации права на возвращение станет сопротивление Армении. Помимо этого, процесс возвращения предполагает разрешение значительного количества юридических вопросов, компонент безопасности и приобретение больших объемов ресурсов. Наряду с поддержкой Азербайджаном и Арменией, решение всех этих задач требует поддержки широкой международной общности.

Община будет играть центральную роль на всех этапах процесса репатриации и продолжит свою деятельность после ее завершения.

Концептуально позиция Общины по основным темам воз-

вращения выглядит следующим образом:

4.1. Международно-правовая база и гарантии

Первостепенной задачей является внесение в повестку дня международного сообщества изгнания азербайджанцев с территории современной Армении как беспрецедентной несправедливости. Община будет стремиться обеспечить признание продолжения этой ситуации как угрозы международному миру и безопасности, а также достичь юридически обязательных решений и соглашений с соответствующим механизмом верификации и гарантий, обеспечивающих право азербайджанцев на возвращение, для установления тем самым устойчивого мира и справедливости. С этой целью Община будет пытаться, чтобы создание условий для возвращения азербайджанцев, изгнанных из Западного Азербайджана, на родину было отражено как обязательство Армении в мирном договоре между Азербайджаном и Арменией.

Община начнет контакты с правительством Азербайджанской Республики, правительством Республики Армения, постоянными членами Совета Безопасности Организации Объединенных Наций, странами региона и другими соответствующими государствами и организациями для формирования международноправовых рамок возвращения.

4.2. Выявление и перепись членов Общины

У всех изгнанных с территории современной Армении азербайджанцев и их потомков есть право вернуться на родину. Община будет проводить перепись членов с помощью служб регистрации населения Азербайджанской Республики и других стран, где проживают западные азербайджанцы, на основе соответствующей международной методологии. Учитывая, что самопредставление соответствующих лиц является одним из эффективных инструментов данного рода переписи,

для побуждения их к этому шагу будет проведена широкая информационная кампания относительно того, что изгнание с родины является грубым правонарушением, широкой публике будет разъяснена суть подхода по безопасному и достойному возвращению.

4.3. Подготовка плана по возвращению

Община приложит усилия, чтобы найти подходящего международного партнера-исполнителя для упорядоченного и эффективного осуществления процесса возвращения. Будет отдано предпочтение, чтобы этим партнером стало Управление Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев. Община вместе с международным партнером-исполнителем разработает подробный план возвращения на основе применяемых международных стандартов в контакте с правительством Азербайджана и правительством Армении. План возвра-

КОНЦЕПЦИЯ ВОЗВРАЩЕНИЯ

щения должен описывать этапы и направления процесса, указывая необходимые шаги и ресурсы, а также четкие временные рамки.

4.4. Отношение к правовой базе Армении

Западные азербайджанцы, насильно изгнанные с территории, эффективно контролируемой политико-правовой единицей под названием «Республика Армения», были лишены возможности участвовать в становлении этого государства, формировании его конституционных основ и национально-правового характера.

Община осознает, что Республика Армения является членом Организации Объединенных Наций, признана большинством государств, и рассматривает Республику Армения как политико-правовую реальность. Присоединение Армении к соответствующим международно-правовым документам, в том числе к Уставу Организации Объединенных

Наций, налагает на эту страну конкретные обязательства в области восстановления и защиты прав азербайджанцев, изгнанных с ее территории, в том числе создания условий для их безопасного и достойного возвращения в свои дома. Община рассматривает возможную деятельность западных азербайджанцев в индивидуальном и коллективном качестве в рамках правовой системы Армении как практический вопрос и отвергает интерпретацию и констатацию этого как принятия любой несправедливости и незаконных действий, совершенных в отношении азербайджанцев на территории страны, а также как отказа от своих законных интересов.

Республика Армения должна сделать свою национальную правовую базу доступной для азербайджанской общины, обеспечить равные права азербайджанцев, дать им возможность учиться на родном языке, использовать азербайджанский язык в законодательных,

исполнительных и судебных органах, а в целях полного обеспечения защиты прав азербайджанцев для усовершенствования своего законодательства должна начать конструктивный диалог с Общиной в рамках правовых консультативных, мониторинговых и контрольных механизмов соответствующих международных институтов.

В любом случае азербайджанцы, изгнанные из Западного Азербайджана, имеют право жить на своей родине – это право является вечным, неприкосновенным, абсолютным и решающим фактором. Предоставление Арменией документов, удостоверяющих личность, имущественные и иные права, не создает этого права, а их непредоставление не лишает этого права. Выдача таких документов является только формально-техническим вопросом, и это обязательство, которое Республика Армения, в настоящее время контролирующая указанные территории, должна безоговорочно выполнять.

4.5. Обеспечение безопасности

По причине совершения масштабных и систематических актов насилия со стороны правительства Армении по отношению к азербайджанцам Община не доверяет вопросы безопасности этому государству и считает важным размещение на территориях, подлежащих возвращению западных азербайджанцев, международной миссии по безопасности с соответствующим мандатом, состоящей из сил стран, которым они доверяют.

Мандат и возможности международной миссии будут зависеть от ситуации безопасности. Принимая во внимание тот факт, что оценка угроз требует соответствующих возможностей сбора и анализа информации, а эти возможности отсутствуют в Общине, она надеется на помощь правительства Азербайджанской Республики по данному вопросу. Община возьмет за основу оценку угроз, которые сможет

КОНЦЕПЦИЯ ВОЗВРАЩЕНИЯ

предоставить правительство Азербайджана по данному вопросу.

Международная миссия должна быть развернута до возвращения, взять под контроль соответствующие районы, иметь гражданско-военные связи, полномочия полиции и гражданской администрации и действовать до тех пор, пока Община считает это необходимым.

Община должна быть представлена в качестве заинтересованной стороны в формулировании мандата и формате управления международной миссии по обеспечению безопасности.

Принимая во внимание, что адекватное участие в вопросах правоохранения и правосудия является необходимым условием, должны быть созданы условия для того, чтобы азербайджанцы формировали местные силы безопасности и играли соответствующую роль в судах.

4.6. Вопросы собственности

Правительство Армении также несет ответственность за правонарушения, совершенные в отношении западных азербайджанцев, в том числе за устранение последствий нарушения прав собственности. Правительство Армении должно обеспечить возврат имущества и общинных земель, принадлежащих азербайджанцам, выплатить компенсацию за имущественный ущерб и убытки, причиненные воспрепятствованием использованию имущества. Правительство Армении должно оплатить все расходы, связанные с восстановлением прав собственности азербайджанцев, и принять другие необходимые меры.

4.7. Реинтеграция и реабилитация

В первые периоды после возвращения репатриированных азербайджанцев им требуется гуманитарная помощь, а дальше – программы реинтеграции, реабилитации

и помощи для долгосрочного социально-экономического развития. Община настроена стать ключевым партнером международных организаций и доноров для реализации соответствующих программ в этой области.

Социальные связи и динамика в поселениях имеют важное значение для обеспечения успеха мер по реинтеграции и реабилитации. Как показывает опыт, сохранение конфигурации поселения до выселения способствует восстановлению социальных связей и, таким образом, упрощает реинтеграцию и реабилитацию. В этой связи, будучи требованием прав человека, сохранение конфигурации поселения до выселения является необходимым условием для успеха реинтеграции и реабилитации.

4.8. Восстановление и защита культурного наследия

Община будет прилагать усилия для того, чтобы добиться с участием специали-

зированных ведомств Организации Объединенных Наций оценки состояния культурного наследия, принадлежащего азербайджанцам в Армении, включая разработку списка разрушенных и уничтоженных образцов культурного наследия, и обеспечения выполнения правительством Армении обязательства по их восстановлению и охране.

4.9. Примирение между этническими общинами

Против западных азербайджанцев была совершена большая несправедливость. Эта несправедливость не ограничивается этническими чистками. Люди из других мест переселились в дома западных азербайджанцев. Сохраняя это болезненное прошлое в своей исторической памяти, Община принимает, что обеспечение мира и развития возможно только через примирение. Западные азербайджанцы готовы мирно, бок о бок жить с армянами, переселенными на их родину из других стран. Община ожидает, что дости-

КОНЦЕПЦИЯ ВОЗВРАЩЕНИЯ

жение примирения потребует много времени и будет сложным. Община видит уважение прав человека, верховенство права и устранение двойных стандартов важными инструментами для получения мира. В связи с этим Община будет прилагать усилия для прекращения политики и практики Армении, насаждающих ненависть и дискриминацию в отношении азербайджанцев, передачи суду лиц, совершивших преступления против азербайджанцев, немедленного прекращения их прославления, сноса памятников военным и политическим деятелям, террористам, участвовавшим в преступлениях против азербайджанцев, и отмены изменения географических названий.

4.10. Долгосрочная деятельность Общины

Община считает, что ее миссия не ограничивается вопросом возвращения. После возвращения населения на родину Община продолжит свою деятельность как организация, в том числе намерена продол-

жать консолидированные усилия по обеспечению интересов, прав, развития и безопасности азербайджанцев, и с этой целью будет продолжать диалог и взаимодействие с Азербайджанской Республикой, иностранными государствами и международными организациями, а также правительством и общественностью Армении.

5. Заключительные положения

Община будет проявлять инициативу и брать на себя ответственность за реализацию данной Концепции, прилагая усилия для получения в правовых рамках ресурсов для этой цели. Община может модифицировать Концепцию в зависимости от возможных изменений ситуации.

Ce document a été approuvé par la Communauté de l'Azerbaïdjan occidental le 26 janvier 2023 et a été distribué en tant que document officiel du Conseil de sécurité, de l'Assemblée générale et du Conseil économique et social, qui sont les principaux organes des Nations Unies, le 14 mars 2023.

FRANÇAIS

PROJET DE RETOUR

Projet visant à garantir le retour pacifique, en toute sécurité et dans la dignité, des Azerbaïdjanais expulsés de l'actuelle Arménie

1. Introduction

L'organisation créée en 1989 sous le nom de «Société des réfugiés azerbaïdjanais» et rebaptisée «Communauté de l'Azerbaïdjan occidental» en 2022 (ci-après dénommée «Communauté») œuvre pour la protection des droits des Azerbaïdjanais expulsés du territoire de l'actuelle Arménie.

Dans le présent projet, la Communauté définit le cadre général qui énonce les objectifs et principes de l'action à mener, notamment les mesures qu'elle devra prendre pour préparer et mettre en œuvre le retour des Azerbaïdjanais expulsés de force du territoire de l'actuelle Arménie. Le projet s'appuie sur le droit international, le droit national applicable et les faits historiques, et vise à garantir la justice et la paix.

2. Description du problème

Le peuple azerbaïdjanais a grandement souffert des conflits armés, de l'occupation, du nettoyage ethnique, des déplacements forcés et du crime de

génocide au cours des deux derniers siècles. L'expulsion des Azerbaïdjanais du territoire actuel de l'Arménie, où ils constituaient autrefois une majorité absolue, s'est achevée en 1991. Du fait de ce nettoyage ethnique, les habitants de ce territoire sont à présent exclusivement des personnes d'ascendance arménienne.

Le nettoyage ethnique visant les Azerbaïdjanais a dans la plupart des cas été mené de façon systématique par des autorités étatiques qui se sont livrées à des violences, au crime de génocide, à des massacres et à d'autres crimes contre l'humanité et violations flagrantes des droits humains. Ce processus a été particulièrement violent et cruel en 1905 et 1906, de 1918 à 1921, de 1948 à 1953 et de 1987 à 1991. Les conséquences de ces actes n'ont, à ce jour, fait l'objet d'aucune réparation; on compte parmi eux les actes perpétrés par les entités appelées «La République d'Arménie» et «La République d'Arménie montagnaise» de 1918 à 1921 et par l'Union soviétique, en particulier son dirigeant notoire, Jo-

PROJET DE RETOUR

---

seph Staline, qui a transféré à l'Arménie en 1921 le Zanguezour et d'autres régions peuplées majoritairement d'Azerbaïdjanais et signé l'ordonnance raciste qui a entraîné la déportation de cent mille personnes d'ascendance azerbaïdjanaise hors de l'Arménie. De même, les actes commis entre 1987 et 1991 par la République socialiste soviétique d'Arménie contre sa population azerbaïdjanaise n'ont toujours pas fait l'objet de réparations.

Dans l'Arménie actuelle, le patrimoine historique et culturel azerbaïdjanais, notamment de nombreuses mosquées et de nombreux cimetières, a été détruit, les toponymes ont été changés et les Azerbaïdjanais ont été soumis à une discrimination raciale systématique. Les personnes qui ont pris part au nettoyage ethnique et qui se sont livrées à d'autres crimes contre les personnes d'ascendance azerbaïdjanaise sont glorifiées au niveau de l'État en Arménie, comme le sont leurs agissements.

Cette injustice sans précédent a créé un sentiment d'impunité

chez les dirigeants arméniens et les a incités à formuler des revendications territoriales, à recourir à la force et à se livrer à l'occupation militaire des territoires reconnus au niveau international comme appartenant à la République d'Azerbaïdjan ainsi qu'à un vaste nettoyage ethnique et à d'autres crimes contre l'humanité.

L'opération victorieuse d'autodéfense menée par la République d'Azerbaïdjan en 2020 en réponse à l'attaque armée et à l'occupation militaire de l'Arménie a marqué une étape importante dans le rétablissement de la justice et amélioré les perspectives de paix entre les deux pays. Cependant, l'impossibilité pour les Azerbaïdjanais expulsés du territoire de l'actuelle Arménie de regagner leur terre natale et la poursuite, en Arménie, de la politique de l'État mono-ethnique, du nettoyage ethnique et de la discrimination raciale systématique constituent une immense injustice et un obstacle considérable à la mise en place d'une paix durable.

3. Objectifs et approche

La Communauté n'accepte pas l'injustice commise contre les Azerbaïdjanais occidentaux au cours des deux derniers siècles et en rejette les conséquences. Conformément au droit de revenir dans son pays, consacré par la Déclaration universelle des droits de l'homme, le Pacte international relatif aux droits civils et politiques, la Convention relative au statut des réfugiés et d'autres grands instruments internationaux, elle déclare que son objectif principal est de créer les conditions nécessaires au retour dans leur terre natale des Azerbaïdjanais expulsés du territoire de l'actuelle Arménie et de garantir le respect de leurs droits individuels et collectifs après leur retour. Les grands objectifs et principes mis en avant dans le projet sont les suivants :

– Obtenir la mise en place d'un accord international juridiquement contraignant, assorti de mécanismes de vérification et de garantie appropriés, prévoyant le retour volontaire des Azerbaïdjanais expulsés du territoire

de l'actuelle Arménie dans leur terre natale, en toute sécurité et dans la dignité;

– Assurer le bon déroulement du processus de retour à l'aide de programmes de sécurité, d'aide humanitaire et d'assistance socioéconomique adéquats ;

– Mettre en place à l'échelle internationale des activités de surveillance, des activités visant à garantir l'application du principe de responsabilité et la sécurité, des mesures d'intervention et d'autres dispositifs nécessaires pour empêcher que la population rapatriée ne soit à nouveau expulsée ou ne subisse à nouveau discriminations et préjudices;

– Garantir la réadaptation et la réintégration durables des personnes rapatriées au moyen de mesures de reconstruction et de réconciliation appliquées sous supervision internationale.

La Communauté, représentante légitime des Azerbaïdjanais occidentaux depuis des décennies, jouera un rôle actif dans le

PROJET DE RETOUR

---

processus de retour et s'efforcera de dialoguer et de coopérer avec les États et les organisations internationales concernés en tant que partie intéressée et de se faire reconnaître comme interlocutrice légitime par ceux-ci.

Il convient de prendre en compte le lien particulier qui unit les Azerbaïdjanais occidentaux à la République d'Azerbaïdjan, qui a longtemps pourvu à leurs besoins, et ceux-ci devraient pouvoir communiquer sans entrave avec la République d'Azerbaïdjan après leur retour dans leur terre natale.

Le processus de retour devrait permettre aux Azerbaïdjanais occidentaux de s'établir à nouveau selon la configuration qui existait avant le nettoyage ethnique.

Les tentatives visant à disperser les rapatriés azerbaïdjanais sous divers prétextes et au moyen de divers artifices juridiques pendant leur retour seront rejetées au motif qu'elles constituent une forme de racisme et qu'elles sont préjudicia-

bles et font obstacle à la réintégration. Il ne peut être dérogé à ce principe que si les personnes concernées y consentent de leur plein gré.

Le retour des personnes expulsées se fera sur la base du volontariat et celles-ci devront être pleinement informées de leurs droits et des possibilités qui s'offrent à elles pour prendre leur décision en connaissance de cause. Il faut garder à l'esprit que les personnes ayant le droit de retour pourraient ne décider de rentrer qu'après avoir obtenu l'assurance que leur retour pourrait se faire dans la dignité et en toute sécurité, ce qui suppose notamment de leur donner des garanties appropriées et des ressources suffisantes pour leur permettre de reconstruire leur vie pendant et après le processus de retour et de s'assurer que leurs droits individuels et collectifs seront respectés dans leur patrie historique.

Les intérêts des femmes, des enfants et des groupes sociaux vulnérables auront la priorité,

et les concepts et normes progressistes internationalement acceptés dans ce domaine, notamment l'approche concernant les femmes et la paix et la sécurité, joueront un rôle central dans le processus de retour.

La Communauté comprend qu'il règne une profonde discorde entre les peuples arménien et azerbaïdjanais depuis deux siècles et qu'un grand nombre de personnes souffrent actuellement de problèmes de sécurité en raison des faits internationalement illicites imputables à l'Arménie. Elle considère que celle-ci est responsable de tous les problèmes de sécurité et de tous les problèmes politiques, juridiques, sociaux et humanitaires qui se posent. Tout en reconnaissant que l'urgence humanitaire est un critère objectif qui motive le règlement pacifique des problèmes de sécurité, elle considère que le principal critère qui justifie d'appeler l'attention de la communauté internationale sur la création d'une paix durable est le fait que la situation perdure, et que pendant ce

temps les injustices et les violations restent sans réponse.

Ainsi, plus le temps passe sans que rien soit fait pour réparer les crimes et l'injustice, plus le sentiment d'impunité grandit, et plus l'injustice s'aggrave. Cela banalise la notion de fait accompli et encourage le recours à des tactiques inhumaines, nuisibles et dangereuses, comme celle qui consiste à faire oublier une injustice en en commettant une autre, plus grande encore. À cet égard, la Communauté estime que la question du rétablissement des droits des Azerbaïdjanais occidentaux, qui ont subi une immense injustice, doit être une priorité dans le contexte du maintien de la sécurité régionale et du rétablissement des relations entre l'Arménie et l'Azerbaïdjan.

4. Principales questions de planification et de mise en œuvre

La Communauté considère que le droit de retour est un principe suprême du droit international et des droits humains, mais elle

PROJET DE RETOUR

---

a conscience que la tâche est malaisée. Elle s'attend à ce que le principal obstacle à la réalisation de ce droit soit la résistance opposée par l'Arménie. En outre, pour que le retour puisse avoir lieu, il est nécessaire de résoudre d'importantes questions juridiques, de régler les aspects liés à la sécurité et d'obtenir de vastes ressources. Pour accomplir toutes ces tâches, il faut le soutien de la communauté internationale dans son ensemble, ainsi que celui de l'Azerbaïdjan et de l'Arménie.

La Communauté jouera un rôle central dans chacune des étapes du processus de rapatriement et poursuivra ses activités une fois celui-ci achevé.

D'un point de vue conceptuel, la position de la Communauté sur les principales questions liées au rapatriement est la suivante:

4.1. Cadre juridique international et garanties

La première tâche consiste à faire en sorte que la communauté internationale se saisisse

de l'injustice sans précédent que constitue l'expulsion des Azerbaïdjanais du territoire de l'actuelle Arménie. La Communauté s'efforcera de faire reconnaître la persistance de cette situation comme une menace pour la paix et la sécurité internationales et de parvenir à la prise de décisions et à la mise en place d'accords juridiquement contraignants assortis de mécanismes de vérification et de garantie qui prévoiraient le droit au retour des Azerbaïdjanais, permettant ainsi l'instauration d'une paix et d'une justice durables. À cette fin, elle tâchera de faire inscrire la création de conditions propices au retour des Azerbaïdjanais occidentaux dans leur terre natale au nombre des obligations faites à l'Arménie dans le traité de paix que devront conclure l'Azerbaïdjan et l'Arménie.

La Communauté prendra contact avec le Gouvernement de la République d'Azerbaïdjan, le Gouvernement de la République d'Arménie, les membres permanents du Conseil de sécurité de l'Organisation des Nations Unies, les pays de la région et d'autres

États et organisations concernés afin de formuler le cadre juridique international régissant le retour.

4.2. Identification et recensement des membres de la Communauté

Tous les Azerbaïdjanais expulsés du territoire de l'actuelle Arménie et leurs descendants ont le droit de regagner leur terre natale. La Communauté recensera ses membres en faisant appel aux services d'état civil de la République d'Azerbaïdjan et d'autres pays où résident des Azerbaïdjanais occidentaux et en se fondant sur la méthode internationale pertinente. Étant donné que pour ce genre de recensement, il est utile que les personnes concernées se manifestent d'elles-mêmes, et afin d'encourager cette démarche, il sera procédé à une vaste campagne d'information qui aura pour objectif d'expliquer à ces personnes que l'expulsion forcée de leur terre natale constitue un acte illégal grave et de les aider à comprendre ce qu'est

le retour en toute sécurité et dans la dignité.

4.3. Élaboration d'un plan de retour

La Communauté s'efforcera de trouver un partenaire de réa-lisation international idoine pour mener le processus de retour de manière organisée et efficace. Le Haut-Commissariat des Nations Unies pour les réfugiés figure au premier rang des partenaires envisagés. En collaboration avec son partenaire et en concertation avec les Gouvernements azerbaïdjanais et arménien, la Communauté mettra au jour un plan de retour détaillé fondé sur les normes internationales applicables, dans lequel elle décrira les phases et définira les orientations du processus et indiquera les étapes à suivre, les ressources nécessaires et le calendrier précis.

4.4. Cadre juridique de l'Arménie

Étant donné que les Azerbaïdjanais occidentaux ont été expulsés par la force du terri-

PROJET DE RETOUR

---

toire aujourd'hui contrôlé de fait par l'entité politique et juridique appelée «République d'Arménie», ils se sont vus privés de la possibilité de participer à la formation de cet État, de son cadre constitutionnel ainsi que de son identité nationale et de sa législation.

La Communauté sait que la République d'Arménie est membre de l'Organisation des Nations Unies et qu'elle est reconnue par la majorité des autres États, et elle la considère comme une réalité politico-juridique. L'adhésion de l'Arménie aux instruments juridiques internationaux, notamment à la Charte des Nations Unies, lui impose des obligations concrètes en ce qui concerne le rétablissement et la protection des droits des Azerbaïdjanais expulsés de son territoire, notamment la création de conditions propices à leur retour chez eux en toute sécurité et dans la dignité. La Communauté envisage la possibilité que les Azerbaïdjanais occidentaux évoluent à titre individuel ou collectif dans le cadre du système juridique de l'Arménie pour des raisons pratiques, et rejette toute interprétation selon laqu-

elle cela signifierait qu'elle acquiesce à toute injustice ou action illégale contre les Azerbaïdjanais sur le territoire de ce pays ou que ceux-ci renoncent à leurs intérêts légitimes.

La République d'Arménie rendra son cadre juridique national accessible aux personnes azerbaïdjanaises, leur garantira des droits égaux, leur permettra d'étudier dans leur langue maternelle et d'utiliser la langue azerbaïdjanaise dans les organes législatifs, exécutifs et judiciaires du Gouvernement et entamera un dialogue constructif avec la Communauté dans le cadre des mécanismes de conseil juridique, de suivi et de contrôle des organisations internationales compétentes en vue d'améliorer sa législation de façon à garantir la pleine protection des droits des Azerbaïdjanais.

En tout état de cause, les Azerbaïdjanais expulsés d'Azerbaïdjan occidental ont le droit de vivre dans leur terre natale. Ce droit est inhérent, inviolable, absolu et déterminant. Son existence ne dépend pas de la dé-

livrance de pièces d'identité, de titres de propriété ou de tout autre document établissant un quelconque droit par l'Arménie. La délivrance de ces documents n'est qu'une question formelle et technique, et il s'agit d'une obligation dont la République d'Arménie, qui contrôle actuellement les territoires mentionnés, doit s'acquitter sans réserve.

4.5. Sécurité

Le Gouvernement arménien ayant commis des violences systématiques et généralisées contre la population azerbaïdjanaise pour des motifs ethniques, la Communauté ne fait pas confiance à cet État sur les questions de sécurité et estime donc nécessaire de déployer une mission internationale de sécurité dotée d'un mandat approprié et composée de forces provenant de pays auxquels les Azerbaïdjanais occidentaux font confiance dans les régions où ils retourneront.

Le mandat et les capacités de la mission internationale dépendront de la situation en ma-

tière de sécurité. Étant donné qu'il faut des capacités adéquates pour la collecte et l'analyse des informations devant permettre d'évaluer les menaces et que la Communauté est dépourvue de telles capacités, elle demandera l'assistance du Gouvernement de la République d'Azerbaïdjan dans ce domaine, et s'appuiera sur l'évaluation qui lui sera présentée par celui-ci.

La mission internationale devrait être déployée avant le retour des Azerbaïdjanais, prendre le contrôle des zones concernées, disposer d'une capacité de coordination civilo-militaire, d'une composante Police et de pouvoirs d'administration civile, et opérer aussi longtemps que la Communauté le jugera nécessaire.

En sa qualité de partie intéressée, la Communauté devrait participer à l'établissement du mandat de la mission et être associée à la structure de gestion de celle-ci.

Une véritable participation au maintien de l'ordre et à la jus-

PROJET DE RETOUR

---

tice étant une condition nécessaire, les Azerbaïdjanais seront autorisés à former des forces de sécurité locales et à exercer des fonctions dans les tribunaux.

4.6. Questions de propriété

Il incombe au Gouvernement arménien de remédier aux conséquences des violations des droits à la propriété des Azerbaïdjanais occidentaux, comme à celles d'autres violations commises contre ces derniers. Le Gouvernement arménien assurera la restitution des biens et des terres communautaires appartenant aux Azerbaïdjanais et leur versera des indemnités pour les dommages matériels et les pertes qu'ils ont subies du fait qu'ils étaient empêchés d'utiliser leurs biens. Il couvrira tous les coûts liés au rétablissement de leurs droits à la propriété et prendra les autres mesures qui s'imposent.

4.7. Réintégration et réadaptation

Les Azerbaïdjanais rapatriés auront besoin d'une aide huma-

nitaire durant la période suivant immédiatement leur retour, puis d'un programme de réintégration et de réadaptation et d'une assistance visant à favoriser leur développement social et économique à long terme. La Communauté est déterminée à être l'un des principaux partenaires des organisations internationales et des donateurs pour ce qui est de mettre en œuvre des programmes dans ce domaine.

Pour que la réintégration et de la réadaptation réussissent, il est essentiel de recréer une dynamique et des liens sociaux dans les lieux de réinstallation. On sait d'expérience que si l'on conserve la configuration des agglomérations d'avant la déportation, cela facilite le rétablissement des liens sociaux et, partant, la réintégration et la réadaptation. C'est donc une obligation du point de vue des droits humains et une nécessité du point de vue de la réintégration et de la réadaptation que de conserver la configuration d'avant la déportation.

4.8. Restauration et protection du patrimoine culturel

Avec la participation des institutions spécialisées des Nations Unies, la Communauté s'efforcera d'évaluer l'état du patrimoine culturel appartenant aux Azerbaïdjanais sur le territoire de l'Arménie, notamment en dressant une liste des éléments de ce patrimoine qui ont été endommagés ou anéantis, et de faire en sorte que le Gouvernement arménien s'acquitte de son obligation de les restaurer et de les protéger.

4.9. Réconciliation entre les communautés ethniques

Les Azerbaïdjanais occidentaux ont subi une immense injustice, qui ne se limite pas au nettoyage ethnique. Des personnes originaires d'ailleurs ont été installées chez eux. Tout en gardant cette page douloureuse de l'histoire en mémoire, la Communauté convient que la réconciliation est une étape incontournable vers la paix et le développement. Les Azerbaïdjanais occidentaux sont prêts à vivre pacifiquement

aux côtés des Arméniens qui ont été transférés dans leur patrie depuis d'autres pays. La Communauté s'attend à ce que la réconciliation prenne du temps et soit complexe. Elle considère le respect des droits humains, l'état de droit et l'élimination des inégalités de traitement comme les meilleurs moyens de parvenir à la paix. À cet égard, elle s'efforcera de faire en sorte que l'Arménie mette un terme à sa politique et à sa pratique consistant à susciter la haine et la discrimination à l'égard des Azerbaïdjanais, qu'elle livre à la justice les personnes qui ont commis des crimes contre eux, qu'elle cesse immédiatement de glorifier ces personnes, qu'elle démolisse les monuments érigés à la mémoire des personnalités militaires et politiques et des terroristes qui ont participé à de tels crimes et qu'elle redonne leur nom originel aux lieux qu'elle avait renommés.

4.10. Action de la Communauté à long terme

La Communauté estime que sa mission ne se limite pas à la

PROJET DE RETOUR

---

question du retour. Lorsque sa population aura regagné sa patrie historique, elle entend poursuivre ses activités en tant qu'institution, et notamment ses efforts concertés pour garantir les intérêts, les droits, le développement et la sécurité des Azerbaïdjanais et, à cette fin, elle continuera de dialoguer et d'interagir avec la République d'Azerbaïdjan, d'autres États et des organisations internationales, ainsi qu'avec le Gouvernement arménien et la population arménienne.

5. Dispositions finales

La Communauté entend se montrer active et jouer un rôle moteur dans l'exécution du présent projet et s'efforcera d'obtenir des ressources dans le cadre juridique prévu à cette fin. Elle pourrait être amenée à modifier le projet en fonction de l'évolution de la situation.

Este documento fue aprobado por la Comunidad de Azerbaiyán Occidental el 26 de enero de 2023 y distribuido como documento oficial del Consejo de Seguridad, la Asamblea General y el Consejo Económico y Social, que son los principales órganos de la ONU, el 14 de marzo de 2023.

ESPAÑOL

EL CONCEPTO DE RETORNO

El concepto de garantizar el retorno pacífico, seguro y digno de los azerbaiyanos expulsados de la actual Armenia

1. Introducción

La organización creada con el nombre de Society of Azerbaijani Refugees en 1989, que pasó a llamarse Western Azerbaijan Community en 2022 (en adelante, “la Comunidad”), se encarga de proteger los derechos de los azerbaiyanos expulsados del territorio de la actual Armenia.

Este concepto establece, en líneas generales, los objetivos y principios de la actividad, incluidas las medidas preparatorias y de ejecución que ha de llevar a cabo la Comunidad para el retorno de los azerbaiyanos expulsados por la fuerza del territorio de la actual Armenia. Está fundamentado en el derecho internacional, la legislación nacional pertinente y los hechos históricos y tiene por objeto garantizar la justicia y la paz.

2. Descripción del problema

El pueblo de Azerbaiyán ha sufrido enormemente durante los dos últimos siglos como consecuencia de conflictos armados, ocupación, depuración étnica,

traslados forzosos y genocidio. La expulsión de los azerbaiyanos del territorio actual de Armenia, donde antaño representaban una mayoría absoluta, se completó en 1991. A raíz de la depuración étnica, ahora esa zona está habitada exclusivamente por armenios étnicos.

La depuración étnica cometida contra los azerbaiyanos se llevó a cabo, en la mayoría de los casos, con acciones sistemáticas de los órganos del Estado mediante violencia, genocidio, masacres y otros crímenes de lesa humanidad, así como graves violaciones de los derechos humanos. Este proceso fue especialmente violento y cruel en 1905, 1906, 1918 a 1921, 1948 a 1953 y 1987 a 1991. Aún no se ha dado respuesta a las consecuencias de esas acciones, incluidos los desmanes cometidos por las entidades llamadas “República de Armenia” y “República de la Armenia Montañosa” entre 1918 y 1921 y por la Unión Soviética. En particular, el destacado dirigente de la Unión Soviética Joseph Stalin transfirió Zanguezur y otras zonas de mayoría azer-

EL CONCEPTO DE RETORNO

---

baiyana a Armenia en 1921 y firmó una orden racista de deportación de 100.000 azerbaiyanos étnicos de Armenia. En la misma línea, aún no se han remediado las acciones cometidas por la República Socialista Soviética de Armenia contra su población azerbaiyana entre 1987 y 1991.

En la actual Armenia, el patrimonio histórico y cultural azerbaiyano, incluidos mezquitas y cementerios, se destruyó masivamente. También se cambiaron topónimos y se llevó a cabo una discriminación racial sistemática contra los azerbaiyanos. Las personas que participaron en la depuración étnica y otros delitos cometidos contra los azerbaiyanos étnicos, así como sus fechorías, son glorificadas en Armenia a nivel estatal.

Esta injusticia sin precedentes ha creado una sensación de impunidad en los círculos dirigentes de Armenia y los ha alentado a presentar reivindicaciones territoriales, emplear la fuerza y ocupar militarmente los territorios de la República de Azerbaiyán reconocidos internacio-

nalmente, así como seguir practicando la depuración étnica a gran escala y cometiendo otros crímenes de lesa humanidad.

La victoriosa operación de autodefensa llevada a cabo por la República de Azerbaiyán en 2020 contra el ataque armado y la ocupación militar de Armenia se convirtió en un hito en el restablecimiento de la justicia e impulsó las perspectivas de paz entre ambos países. Por otra parte, el hecho de que los azerbaiyanos que fueron expulsados del territorio de la actual Armenia no puedan volver a su patria, la continuación de la política de un Estado monoétnico, la depuración étnica y la discriminación racial sistemática en Armenia suponen una inmensa injusticia y crean un enorme obstáculo al establecimiento de una paz duradera.

3. Metas, objetivos y enfoque

La Comunidad no acepta la injusticia cometida contra los azerbaiyanos occidentales durante los dos últimos siglos y rechaza sus consecuencias. Sobre

la base del derecho al retorno consagrado en la Declaración Universal de Derechos Humanos, el Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos, la Convención sobre el Estatuto de los Refugiados y otros importantes instrumentos internacionales, la Comunidad declara como su objetivo principal crear las condiciones para el retorno a su patria de los azerbaiyanos expulsados del territorio de la actual Armenia y garantizar sus derechos individuales y colectivos tras el retorno. Los principales objetivos y principios de la actividad que se llevará a cabo en el marco del concepto son los siguientes:

- Obtener un acuerdo internacional jurídicamente vinculante con mecanismos idóneos de verificación y garantía que aseguren el retorno voluntario a su patria de los azerbaiyanos expulsados del territorio de la actual Armenia en condiciones de seguridad y dignidad;

- Dotar al proceso de retorno de programas adecuados de se-

guridad y asistencia humanitaria y socioeconómica;

- Establecer actividades internacionales de supervisión, rendición de cuentas, seguridad e intervención, así como otras actividades necesarias para evitar que se repitan las expulsiones, la discriminación y los daños a la población retornada;

- Garantizar la rehabilitación y reintegración sostenibles de los retornados mediante la aplicación de medidas de reconstrucción y reconciliación bajo supervisión internacional.

La Comunidad, como representante legítima de los azerbaiyanos occidentales desde hace decenios, desempeñará un papel activo en el proceso de retorno y se esforzará por mantener el diálogo y la cooperación con los Estados y las organizaciones internacionales pertinentes en calidad de parte interesada y por ser reconocida por ellos como interlocutor legítimo.

Los azerbaiyanos occidentales mantienen un vínculo espe-

EL CONCEPTO DE RETORNO

---

cial con la República de Azerbaiyán, que se ha ocupado de ellos durante mucho tiempo, y este vínculo debe tenerse en cuenta. Asimismo, se les debe permitir que mantengan una comunicación sin trabas con la República de Azerbaiyán tras retornar a su patria.

El proceso de retorno debe restablecer la configuración de los asentamientos de los azerbaiyanos occidentales que existía antes de la depuración étnica. Los intentos de dispersar a los retornados azerbaiyanos durante su retorno con diversos pretextos y argucias legales se rechazarán y se considerarán una forma de racismo y un enfoque perjudicial que crea un obstáculo para la reintegración. La desviación de este principio solo puede tener lugar sobre la base del libre albedrío y el consentimiento de las personas afectadas.

Los expulsados deberán tomar voluntariamente la decisión de retornar, para lo cual deberán ser plenamente informados de sus derechos y oportuni-

des. Hay que tener en cuenta que las personas con derecho a retornar únicamente podrán tomar la decisión de hacerlo una vez se les asegure que pueden retornar a casa en condiciones dignas y seguras, lo que incluye proporcionarles las garantías necesarias y suficientes recursos para que puedan construir su vida durante el proceso de retorno y después de este, y velar por que sus derechos individuales y colectivos estén garantizados en su patria histórica.

Los intereses de las mujeres, los niños y los grupos sociales vulnerables se considerarán la principal prioridad, y los conceptos y normas progresistas aceptados internacionalmente en este ámbito, incluido el enfoque “mujeres, paz y seguridad”, desempeñarán un papel central en el proceso de retorno.

La Comunidad entiende que ha existido una profunda discordia entre los pueblos armenio y azerbaiyano durante los dos últimos siglos, y que un número considerable de personas sufre problemas de seguridad

en la actualidad como consecuencia de los hechos internacionalmente ilícitos cometidos por Armenia. La Comunidad considera que la responsabilidad de todos los problemas políticos, de seguridad, jurídicos, sociales y humanitarios que han surgido recae en Armenia. Junto con la aceptación de la urgencia humanitaria como criterio objetivo en la resolución pacífica de los problemas de seguridad, la Comunidad considera que la persistencia de la situación sin resolver de injusticia y quebrantamiento de la ley constituye el principal criterio para centrar la atención internacional en el establecimiento de una paz sostenible.

Por lo tanto, cuanto más tiempo sigan sin abordarse los delitos y las injusticias, mayor será la sensación de impunidad y más grave será la injusticia. Esto, a su vez, fomenta los hechos consumados y tácticas tan inhumanas, dañinas y peligrosas como la relegación al olvido de una injusticia cometiendo otra aún mayor. A este respecto, la Comunidad considera que el restablecimien-

to de los derechos de los azerbaiyanos occidentales, que sufrieron una inmensa injusticia, debe figurar entre las primeras cuestiones que se aborden en el contexto del mantenimiento de la seguridad regional y el restablecimiento de las relaciones entre Armenia y Azerbaiyán.

4. Principales temas de planificación y ejecución

Aun reconociendo el derecho al retorno como principio supremo del derecho internacional y de los derechos humanos, la Comunidad entiende que el proceso no será fácil y prevé que el principal obstáculo para la realización de ese derecho será la resistencia de Armenia. Además, el proceso de retorno requiere solucionar importantes cuestiones jurídicas, establecer un componente de seguridad y obtener grandes cantidades de recursos. Para todo ello se necesita el apoyo de la comunidad internacional en general, junto con el de Azerbaiyán y Armenia.

La Comunidad desempeñará un papel central en todas las fa-

EL CONCEPTO DE RETORNO

---

ses del proceso de repatriación y seguirá actuando incluso después de que esta finalice.

Conceptualmente, la posición de la Comunidad sobre los principales aspectos de la repatriación es la siguiente:

4.1. Marco jurídico internacional y garantía

La primera tarea consiste en llevar a la agenda de la comunidad internacional la cuestión de la expulsión de los azerbaiyanos del territorio de la actual Armenia como una injusticia sin precedentes. La Comunidad se esforzará por que se reconozca que el hecho de que esta situación continúe supone una amenaza para la paz y la seguridad internacionales. Asimismo, se esforzará por que se adopten decisiones y acuerdos jurídicamente vinculantes con mecanismos de verificación y garantía que aseguren el derecho de los azerbaiyanos al retorno, permitiendo así el establecimiento de una paz y una justicia duraderas. Para ello, la Comunidad aspirará a que el tratado de paz

que se celebre entre Azerbaiyán y Armenia incluya la obligación de Armenia de crear las condiciones para que los azerbaiyanos occidentales retornen a su patria.

La Comunidad iniciará contactos con el Gobierno de la República de Azerbaiyán, el Gobierno de la República de Armenia, los miembros permanentes del Consejo de Seguridad de las Naciones Unidas, los países de la región y otros Estados y organizaciones pertinentes para formular el marco jurídico internacional del retorno.

4.2. Designación y censo de los miembros de la Comunidad

Todos los azerbaiyanos expulsados del territorio de la actual Armenia y sus descendientes tienen derecho a retornar a su patria. La Comunidad elaborará un censo de sus miembros, para lo cual utilizará los servicios de registro de población de la República de Azerbaiyán y de otros países en los que residan azerbaiyanos occidentales, y lo

hará basándose en la metodología internacional en la materia. Uno de los mecanismos eficaces para la elaboración de este censo consiste en que las propias personas afectadas se incluyan en él, por lo que se las alentará a dar ese paso. Para ello, se desplegará una amplia campaña informativa para explicar que la expulsión forzosa de su patria es un acto ilícito grave y aclarar el concepto de retorno seguro y digno.

4.3. Preparación de un plan de retorno

La Comunidad se esforzará por encontrar un asociado internacional idóneo para la ejecución organizada y eficaz del proceso de retorno. Se dará prioridad al Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Refugiados. La Comunidad, junto con el asociado internacional encargado de la ejecución y en contacto con el Gobierno de Azerbaiyán y el Gobierno de Armenia, elaborará un plan de retorno detallado, basado en las normas internacionales aplicables, en el que se describirán las etapas del proceso, con indicación de los

pasos y recursos necesarios, y se indicarán los plazos exactos.

4.4. Actitud ante el marco jurídico de Armenia

Los azerbaiyanos occidentales fueron expulsados por la fuerza del territorio que ahora controla de hecho la entidad política y jurídica llamada “República de Armenia”, por lo que se les privó de la oportunidad de participar en la formación de este Estado, su marco constitucional y su carácter nacional y jurídico.

La Comunidad es consciente de que la República de Armenia es miembro de las Naciones Unidas reconocido por la mayoría de los demás Estados y la considera una realidad político-jurídica. El hecho de que Armenia se haya adherido a los documentos jurídicos internacionales pertinentes, incluida la Carta de las Naciones Unidas, impone a ese país obligaciones concretas en lo que respecta al restablecimiento y la protección de los derechos de los azerbaiyanos expulsados de su territorio, lo que incluye crear las condiciones para

EL CONCEPTO DE RETORNO

---

su retorno a su patria en condiciones de seguridad y dignidad. La Comunidad considera que la posible actividad individual y colectiva de los azerbaiyanos occidentales en el marco del ordenamiento jurídico de Armenia es una cuestión práctica y rechaza que se interprete y reconozca como aquiescencia ante las injusticias o acciones ilegales cometidas contra los azerbaiyanos en el territorio de ese país, o como renuncia a sus intereses legítimos.

La República de Armenia deberá dar acceso a la comunidad azerbaiyana a su marco jurídico nacional, garantizar la igualdad de derechos de los azerbaiyanos y permitirles estudiar en su lengua materna, así como utilizar la lengua azerbaiyana en los poderes legislativo, ejecutivo y judicial del Gobierno. También deberá entablar un diálogo constructivo con la Comunidad en el marco de los mecanismos de asesoramiento jurídico, seguimiento y supervisión por parte de las organizaciones internacionales pertinentes con objeto de mejorar la legislación del país,

todo ello con miras a garantizar plenamente los derechos de los azerbaiyanos.

En cualquier caso, los azerbaiyanos expulsados de Azerbaiyán Occidental tienen derecho a vivir en su patria. Ese derecho es inherente, inviolable, absoluto y decisivo. El hecho de que Armenia expida documentos que confirmen la identidad, la propiedad y otros derechos no genera ese derecho, y el hecho de que no los expida no lo suprime. La expedición de esos documentos es una cuestión meramente formal y técnica y constituye una obligación que la República de Armenia, que actualmente controla los territorios mencionados, tiene que cumplir sin reservas.

4.5. Garantizar la seguridad

Dado que el Gobierno de Armenia ha cometido actos de violencia sistemáticos y a gran escala contra la población azerbaiyana por motivos étnicos, la Comunidad no confía en ese Estado en materia de seguridad, por lo que considera necesario

desplegar una misión internacional de seguridad con un mandato idóneo, integrada por fuerzas de países en los que confíen los azerbaiyanos occidentales, en las zonas a las que vayan a retornar.

El mandato y las capacidades de la misión internacional dependerán de la situación de la seguridad. Evaluar la amenaza requiere una capacidad adecuada para recopilar y analizar información. La Comunidad carece de esa capacidad, por lo que solicitará la asistencia del Gobierno de la República de Azerbaiyán al respecto. La Comunidad se basará en la evaluación de la amenaza que presente el Gobierno de Azerbaiyán.

La misión internacional debería desplegarse antes del retorno, tomar el control de las zonas pertinentes, tener capacidad de coordinación civil-militar y contar con un componente policial y competencias de administración civil, y debería actuar el tiempo que la Comunidad considere necesario.

La Comunidad debería estar representada como parte interesada en la formulación del mandato de la misión internacional de seguridad y en el formato de su gestión.

Dado que participar de forma adecuada en la aplicación de la ley y en asuntos de justicia es una condición necesaria, los azerbaiyanos tendrán derecho a formar fuerzas de seguridad locales y a asumir una función idónea en los tribunales.

4.6. Asuntos relacionados con los bienes inmuebles

Al igual que ocurre con otras violaciones de la ley cometidas contra los azerbaiyanos occidentales, el Gobierno de Armenia también tiene la responsabilidad de subsanar las consecuencias de la violación del derecho de estos a la propiedad. El Gobierno de Armenia deberá garantizar la devolución de los bienes inmuebles y las tierras comunales pertenecientes a los azerbaiyanos y deberá pagar indemnizaciones por los daños mate-

EL CONCEPTO DE RETORNO

---

riales y las pérdidas causadas al impedir su utilización. El Gobierno de Armenia deberá pagar todos los gastos derivados del restablecimiento del derecho de los azerbaiyanos a la propiedad, y deberá adoptar otras medidas necesarias.

4.7. Reintegración y rehabilitación

Los azerbaiyanos repatriados necesitarán ayuda humanitaria en un primer momento tras su retorno; después, necesitarán un programa de reintegración y rehabilitación, así como ayuda para el desarrollo social y económico a largo plazo. La Comunidad está decidida a ser un asociado principal para que las organizaciones y los donantes internacionales pongan en marcha programas de esa naturaleza.

Los vínculos sociales y la dinámica dentro de los asentamientos son fundamentales para el éxito de las medidas de reintegración y rehabilitación. La experiencia ha demostrado que

mantener la configuración de los asentamientos que existía antes de la deportación facilita el restablecimiento de los lazos sociales y, por tanto, la reintegración y la rehabilitación. En ese sentido, preservar la configuración de los asentamientos anterior a la deportación es un requisito de derechos humanos y una condición necesaria para el éxito de la reintegración y la rehabilitación.

4.8. Restauración y protección del patrimonio cultural

Con la participación de los organismos especializados de las Naciones Unidas, la Comunidad tratará de evaluar el estado del patrimonio cultural perteneciente a los azerbaiyanos que se encuentra en el territorio de Armenia, para lo cual, entre otras cosas, elaborará una lista de elementos del patrimonio cultural que se hayan dañado o destruido, y se esforzará por lograr que el Gobierno de Armenia cumpla su obligación de restaurarlos y protegerlos.

4.9. Reconciliación entre comunidades étnicas

Los azerbaiyanos occidentales sufrieron una inmensa injusticia que no se limita a la depuración étnica. Personas de otros lugares se instalaron en los hogares de los azerbaiyanos occidentales. La Comunidad, al tiempo que mantiene este doloroso pasado en su memoria histórica, acepta que el camino hacia la paz y el desarrollo pasa por la reconciliación. Los azerbaiyanos occidentales están dispuestos a convivir pacíficamente y codo con codo con los armenios que fueron trasladados a su patria desde otros países. La Comunidad prevé que lograr la reconciliación llevará mucho tiempo y será complejo, y considera que el respeto de los derechos humanos, el estado de derecho y la eliminación del doble rasero son los medios más importantes para alcanzar la paz. Para ello, la Comunidad se esforzará por garantizar que Armenia ponga fin a su política y su práctica de inculcar el odio y la discriminación contra los azerbaiyanos,

entregue a los tribunales de justicia a quienes hayan cometido delitos contra los azerbaiyanos y deje inmediatamente de glorificarlos, derribe los monumentos a figuras militares y políticas y a los terroristas que participaron en crímenes contra los azerbaiyanos y revierta los cambios de topónimos.

4.10. Actividad a largo plazo de la comunidad

La Comunidad considera que su misión no se limita a la cuestión del retorno. Después de que la población retorne a su patria histórica, la Comunidad se propone continuar sus actividades como institución, lo cual incluye mantener sus esfuerzos organizados para velar por los intereses, los derechos, el desarrollo y la seguridad de los azerbaiyanos. Para ello, seguirá dialogando e interactuando con la República de Azerbaiyán, los Estados extranjeros y las organizaciones internacionales, así como con el Gobierno de Armenia y el público armenio.

5. Disposiciones finales

La Comunidad será proactiva y se hará cargo de la aplicación de este concepto, para lo cual se esforzará por obtener recursos destinados a este objetivo, dentro del marco legal. La Comunidad podrá modificar el concepto en función de posibles cambios en la situación.

والإرهابيين الذين شاركوا في الجرائم المرتكبة ضد الأذربيجانيين، وإعادة أسماء المواقع الجغرافية إلى أصلها.

4-10 نشاط الرابطة في الأجل الطويل

تعتقد الرابطة أن مهمتها لا تقتصر على مسألة العودة؛ إذ إنها تعتزم، إثر عودة سكانها إلى وطنهم التاريخي، مواصلة أنشطتها باعتبارها مؤسسة، بما في ذلك جهودها المنظمة الرامية إلى كفالة مصالح الأذربيجانيين وحقوقهم وتنميتهم وأمنهم، وتحقيقاً لهذه الغاية، ستواصل حوارها وتفاعلها مع جمهورية أذربيجان والدول الأجنبية والمنظمات الدولية، وكذلك مع حكومة أرمينيا والشعب الأرمني.

5 - أحكام ختامية

ستتولى الرابطة بروح المبادرة وتتولى زمام المسؤولية عن تنفيذ هذا المفهوم، وتبذل جهوداً ترمي إلى الحصول على الموارد ضمن الإطار القانوني تحقيقاً لهذا الغرض. وقد تعمد الرابطة إلى تعديل المفهوم رهناً بالتغيرات المحتملة في الحالة.

للأذربيجانيين في أراضي أرمينيا، بسبل إعداد قائمة بقطع التراث الثقافي التي لحق بها الضرر وتعرضت للطمس، وإلى كفالة وفاء حكومة أرمينيا بالتزامها بترميمها وحمايتها.

4-9 تحقيق المصالحة بين الطوائف العرقية

تعرض الأذربيجانيون الغربيون لظلم جسيم. وهذا الظلم لا يقتصر على التطهير العرقي. فقد استقر أشخاص من أماكن أخرى في منازل الأذربيجانيين الغربيين. وفيما تحتفظ الرابطة بهذا الماضي المؤلم في ذاكرتها التاريخية، فإنها تسلّم بأن الطريق إلى السلام والتنمية يمر عبر المصالحة. والأذربيجانيون الغربيون مستعدون للعيش بسلام وجنبا إلى جنب مع الأرمن الذين جُلبوا إلى وطنهم من بلدان أخرى. وتتوقع الرابطة أن يستغرق تحقيق المصالحة وقتاً طويلاً وأن يشوبه التعقيد. وتعتبر الرابطة أن احترام حقوق الإنسان، وسيادة القانون، ونبذ العمل بسياسة الكيل بمكيالين أهم وسيلة لتحقيق السلام. وفي هذا الصدد، ستنبدل الرابطة جهوداً ترمي إلى كفالة توقف أرمينيا عن سياستها وممارستها المتمثلة في بث الكراهية والتمييز ضد الأذربيجانيين، وتسليم مرتكبي الجرائم ضد الأذربيجانيين إلى محكمة العدل، والتوقف فوراً عن تمجيدهم، وهدم النصب التذكارية للشخصيات العسكرية والسياسية

4-7 إعادة الإدماج وإعادة التأهيل

سيكون الأذربيجانيون المعادون إلى وطنهم بحاجة إلى المساعدة الإنسانية خلال الفترة الأولى التي تعقب عودتهم، ومن ثم إلى برنامج لإعادة الإدماج وإعادة التأهيل وتلقي المساعدة من أجل تحقيق التنمية الاجتماعية والاقتصادية الطويلة الأجل. والرابطة عازمة على أن تكون جهة دولية شريكة للمنظمات الدولية والجهات المانحة لتنفيذ البرامج ذات الصلة في هذا المجال.

وتكتسي الروابط والديناميكيات الاجتماعية داخل التجمعات أهمية بالغة لكفالة نجاح تدابير إعادة الإدماج وإعادة التأهيل. وقد أظهرت التجربة أن الإبقاء على الشكل الذي كانت عليه التجمعات قبل الترحيل يؤدي إلى تيسير استعادة الروابط الاجتماعية وبالتالي عملية إعادة الاندماج وإعادة التأهيل. وفي هذا الصدد، يشكل الحفاظ على شكل التجمعات التي كانت قائمة قبل الترحيل أحد مقتضيات حقوق الإنسان وشرطاً ضرورياً لنجاح عملية إعادة الاندماج وإعادة التأهيل.

4-8 استعادة التراث الثقافي وحمايته

ستبذل الرابطة، بمشاركة الوكالات المتخصصة التابعة للأمم المتحدة، جهوداً ترمي إلى تقييم حالة التراث الثقافي العائد

وصلاحيات للإدارة المدنية، ومواصلة أداء مهامها طالما ارتأت الرابطة ضرورة لذلك.

وينبغي أن تمثل الرابطة، بوصفها طرفاً معنياً، في صياغة ولاية بعثة الأمن الدولية وفي الشكل الذي ستكون عليه إدارتها.

وبالنظر إلى أن المشاركة الكافية في المواضيع المتصلة بإنفاذ القانون والعدالة شرط ضروري، فمن حق الأذربيجانيين تشكيل قوات أمن محلية والقيام بدور مناسب في المحاكم.

4-6 مسائل الممتلكات

على غرار مسؤولية حكومة أرمينيا عن الانتهاكات الأخرى للقانون المرتكبة ضد الأذربيجانيين الغربيين، فإنها تتحمل المسؤولية أيضاً عن إزالة التبعات الناجمة عن انتهاك حقوق التملك الخاصة بهم. ويتعين على حكومة أرمينيا كفالة إعادة الممتلكات والأراضي الجماعية التابعة للأذربيجانيين ودفع تعويضات عما لحق بالممتلكات من ضرر وخسائر بسبب منع استخدامها. ويتعين على حكومة أرمينيا دفع جميع التكاليف المترتبة على إعادة حقوق التملك للأذربيجانيين واتخاذ ما تدعو إليه الضرورة من تدابير أخرى.

الحق، كما لا يؤدي عدم القيام بذلك إلى الحرمان من هذا الحق. فإصدار هذه الوثائق هو مجرد مسألة شكلية وفنية، وهو التزام يجب على جمهورية أرمينيا، التي تسيطر حالياً على الأراضي المذكورة، أن تقي به دون تحفظات.

4-5 كفالة بسط الأمن

نظرًا لأن حكومة أرمينيا ارتكبت أعمال عنف واسعة النطاق ومنهجية ضد السكان الأذربيجانيين على أسس عرقية، فإن الرابطة لا تتفق بهذه الدولة في المسائل الأمنية، ولذلك ترى أن من الضروري نشر بعثة أمنية دولية يناط بها ولاية مناسبة وتتألف من قوات البلدان التي يثق بها الأذربيجانيون الغربيون في المناطق التي سيعودون إليها.

وستتوقف ولاية البعثة الدولية وقدراتها على الحالة الأمنية. وإذ تأخذ الرابطة في اعتبارها أن تقييم التهديدات يتطلب قدرات مناسبة لجمع المعلومات وتحليلها، وأن الرابطة تعتقد إلى هذه القدرات، فإنها ستلتزم المساعدة من حكومة جمهورية أذربيجان في هذه الموضوع. وستعتمد الرابطة على تقييم التهديدات الذي ستقدمه حكومة أذربيجان.

وينبغي نشر البعثة الدولية قبل بدء العودة، والسيطرة على المناطق ذات الصلة، والتمتع بالقدرة على التنسيق المدني - العسكري، وامتلاك عنصر شرطة

بما في ذلك ميثاق الأمم المتحدة، التزامات محددة على هذا البلد في مجال استعادة وحماية حقوق الأذربيجانيين المطرودين من أراضيه، بما في ذلك تهيئة الظروف الكفيلة بعودتهم الآمنة والكريمة إلى وطنهم. وترى الرابطة أن النشاط الفردي والجماعي المحتمل للأذربيجانيين الغربيين في إطار النظام القانوني لأرمينيا مسألة عملية، وترفض تفسير ذلك والاعتراف به على أنه إقرار ضمني بأي ظلم أو عمل غير قانوني يرتكب ضد الأذربيجانيين على أراضي ذلك البلد، وتخل عن مصالحهم المشروعة.

ويتعين على جمهورية أرمينيا أن تضع إطارها القانوني الوطني في متناول الطائفة الأذربيجانية، وتكفل حقوقًا متساوية للأذربيجانيين، وتمكنهم من الدراسة بلغتهم الأم واستخدام اللغة الأذربيجانية في الفروع التشريعية والتنفيذية والقضائية التابعة للحكومة، وتبدأ حوارًا بناءً مع الرابطة في إطار آليات المشورة القانونية والرصد والإشراف التابعة للمنظمات الدولية ذات الصلة من أجل تحسين تشريعات البلد بما يكفل الحماية الكاملة لحقوق الأذربيجانيين.

وعلى أي حال، فإن الأذربيجانيين المطرودين من أذربيجان الغربية يتمتعون بحق العيش في وطنهم. وهذا الحق متأصل ومصون ومطلق وهو العامل الحاسم. وإن قيام أرمينيا بإصدار وثائق تؤكد الهوية والملكية والحقوق الأخرى لا ينشئ هذا

4-3 إعداد خطة للعودة

ستسعى الرابطة إلى إيجاد جهة دولية شريكة في التنفيذ مناسبة لإجراء عملية العودة بطريقة منظمة وفعالة. وستعتبر مفوضية الأمم المتحدة السامية لشؤون اللاجئين من الأولويات في هذا الصدد. وستقوم الرابطة، إلى جانب الجهة الشريكة الدولية وبالتنسيق مع حكومة أذربيجان وحكومة أرمينيا، بوضع خطة مفصلة للعودة تستند إلى المعايير الدولية المعمول بها. وينبغي أن تتضمن خطة العودة بياناً لمراحل العملية وتوجهاتها، مع تحديد الخطوات والموارد المطلوبة وكذلك الجداول الزمنية الدقيقة.

4-4 الموقف من الإطار القانوني لأرمينيا

بالنظر إلى أن الأذربيجانيين الغربيين تعرضوا للطرد القسري من الأراضي التي تقع الآن فعلياً تحت سيطرة الكيان السياسي والقانوني المسمى "جمهورية أرمينيا"، فقد حرموا من فرصة المشاركة في تشكيل هذه الدولة، وإطارها الدستوري، وكذلك تابعها الوطني والقانوني.

وتدرك الرابطة أن جمهورية أرمينيا عضو في الأمم المتحدة، وتحظى باعتراف أغلبية الدول الأخرى، وتعتبر جمهورية أرمينيا واقعا سياسيا - قانونيا. ويفرض انضمام أرمينيا إلى الصكوك القانونية الدولية ذات الصلة،

ستطلع الرابطة إلى إدراج تهيئة الظروف الكفيلة بعودة الأذربيجانيين الغربيين إلى وطنهم باعتباره أحد التزامات أرمينيا في معاهدة السلام التي ستبرم بين أذربيجان وأرمينيا.

وستشرع الرابطة في إجراء اتصالات مع حكومة جمهورية أذربيجان، وحكومة جمهورية أرمينيا، والأعضاء الدائمين في مجلس الأمن التابع للأمم المتحدة، وبلدان المنطقة، والدول والمنظمات الأخرى ذات الصلة، بغية صياغة الإطار القانوني الدولي للعودة.

4-2 تحديد هوية أفراد الرابطة وتعدادهم

يتمتع جميع الأذربيجانيين المطرودين من أراضي ما يسمى اليوم أرمينيا وذريتهم بالحق في العودة إلى وطنهم. وستجري الرابطة تعداداً لأعضائها باستخدام خدمات السجل السكاني لجمهورية أذربيجان والبلدان الأخرى التي يقيم فيها الأذربيجانيون الغربيون واستناداً إلى المنهجية الدولية ذات الصلة. وإذ تلاحظ أن إحدى الأدوات الفعالة في هذا التعداد هي قيام الأشخاص المعنيين بالتعريف بأنفسهم، ومن أجل تشجيعهم على اتخاذ هذه الخطوة، ستطلق حملة إعلامية واسعة النطاق لتوضيح أن طردهم قسراً من وطنهم هو عمل خطير غير قانوني ولبيان معنى العودة الآمنة والكريمة.

إلى ذلك، تقتضي عملية العودة تسوية المشاكل القانونية الهامة، ووجود عنصر أمني، وكذلك توفير كميات كبيرة من الموارد. ويتطلب إنجاز جميع هذه المهام تلقي الدعم من المجتمع الدولي الأوسع، إلى جانب الدعم من أذربيجان وأرمينيا.

وستؤدي الرابطة دورا مركزيا في جميع مراحل عملية الإعادة إلى الوطن وستواصل نشاطها حتى بعد الانتهاء من عملية الإعادة إلى الوطن.

ومن الناحية المفاهيمية، يتمثل موقف الرابطة من القضايا الرئيسية المتعلقة بالإعادة إلى الوطن في ما يلي:

4-1 الإطار والضمان القانونيان الدوليان

تتطوي المهمة الأولى على طرح مسألة طرد الأذربيجانيين من أراضي ما يسمى اليوم أرمينيا، باعتباره ظلما غير مسبوق، على جدول أعمال المجتمع الدولي. وستسعى الرابطة جاهدة إلى تحقيق الاعتراف بأن استمرار هذا الوضع يشكل تهديدا للسلم والأمن الدوليين، وإلى التوصل إلى قرارات واتفاقات ملزمة قانونا مع إنشاء آليات التحقق والضمان ذات الصلة التي من شأنها أن تكفل حق الأذربيجانيين في العودة، والتمكين بالتالي من إحلال السلام وترسيخ العدالة على نحو دائم. وتحقيقا لهذه الغاية،

الإنسانية الملحة هي معيار موضوعي في التسوية السلمية للمشاكل الأمنية، فإن الرابطة تعتبر أن المدة، التي يظل فيها الظلم وانتهاكات القانون دون معالجة، هي المعيار الرئيسي لتركيز الاهتمام الدولي على إقامة سلام مستدام.

وهكذا، كلما طال أمد بقاء الجريمة والظلم دون معالجة، تعزز الشعور بالإفلات من العقاب وأصبح الظلم أكثر خطورة. وهذا ما يشجع بدوره على فرض الأمر الواقع والأساليب اللاإنسانية والضارة والخطيرة مثل محاولة طمس حالة ظلم واحدة من الذاكرة بارتكاب حالة ظلم أخرى أشد قساوة. وفي هذا الصدد، تعتقد الرابطة أن مسألة استعادة حقوق الأذربيجانيين الغربيين، الذين عانوا من الظلم معاناة هائلة، يجب أن تكون من بين القضايا الأولى التي يتعين معالجتها في سياق صون الأمن الإقليمي واستئناف العلاقات بين أرمينيا وأذربيجان.

4 - الموضوعات الرئيسية في سياق التخطيط والتنفيذ

رغم أن الرابطة تعترف بحق العودة باعتباره مبدأ ساميا من مبادئ القانون الدولي وحقوق الإنسان، فهي تدرك أن هذه العملية لن تكون سهلة. وتتوقع الرابطة أن تكون معارضة أرمينيا هي العقبة الرئيسية التي تحول دون أعمال حق العودة. وبالإضافة

مفهوم العودة

لا يمكن العدول عنه إلا بناء على الإرادة والموافقة الحرتين للأشخاص المعنيين.

ويتعين أن يكون قرار المطرودين بالعودة طوعي الطابع ويجب أن يكونوا على علم تام بحقوقهم وفرصهم في اتخاذ هذا القرار. ويجب مراعاة أن الأشخاص المؤهلين للعودة لا يجوز لهم أن يقرروا العودة إلا بعد أن تُضْمَنَ لهم إمكانية العودة الكريمة والأمنة إلى ديارهم، بما في ذلك توفير الضمانات ذات الصلة والموارد الكافية لتمكينهم من بناء حياتهم أثناء عملية العودة وبعد العودة والتأكد من أن حقوقهم الفردية والجماعية مكفولة في وطنهم التاريخي.

وسُتعتبر مصالح النساء والأطفال والفئات الاجتماعية الضعيفة الأولوية الرئيسية، وستؤدي المفاهيم والمعايير التقدمية المقبولة دولياً في هذا الميدان، بما في ذلك نهج “المرأة والسلام والأمن”، دوراً مركزياً في عملية العودة.

وتدرك الرابطة أنه كان هناك خلاف عميق بين الشعبين الأرمني والأذربيجاني على مدى القرنين الفائتين وأن عدداً كبيراً من الناس يعانون حالياً من مشاكل أمنية نتيجة لأفعال أرمينيا غير المشروعة دولياً. وترى الرابطة أن أرمينيا تتحمل المسؤولية عن جميع المشاكل التي نشأت في السياقات السياسي والأمني والقانوني والاجتماعي والإنساني. وإلى جانب الإقرار بأن الحالة

الأشدية الضرورية لمنع تكرار طرد السكان العائدين والتمييز ضدهم وإبذائهم؛

- كفالة إعادة تأهيل العائدين وإعادة إدماجهم بصورة مستدامة من خلال تنفيذ تدابير لإعادة التعمير والمصالحة تحت إشراف دولي.

وستضطلع الرابطة، بوصفها ممثلاً شرعياً للأذربيجانيين الغربيين على مدى عقود، بدور فعال في عملية العودة وستبذل جهوداً من أجل الحوار والتعاون مع الدول والمنظمات الدولية ذات الصلة بوصفها طرفاً معنياً وكي تحظى باعترافها بوصفها محاوراً شرعياً.

وينبغي مراعاة الأواصر الخاصة التي تربط بين الأذربيجانيين الغربيين وجمهورية أذربيجان، التي شملتهم برعايتها لفترة طويلة، وينبغي تمكينهم من الاتصال دون عوائق مع جمهورية أذربيجان بعد عودتهم إلى وطنهم.

وينبغي لعملية العودة أن تعيد إرساء الشكل الذي كانت عليه تجمعات الأذربيجانيين الغربيين قبل التطهير العرقي. وستُرفض المحاولات الرامية إلى تشتيت العائدين الأذربيجانيين تحت ذرائع وأعياب قانونية مختلفة أثناء عودتهم باعتبارها شكلاً من أشكال العنصرية ونهجاً ضاراً يشكل عائقاً يحول دون إعادة الإدماج. وهذا المبدأ

3 - الأهداف والغايات والنهج

لا تقبل الرابطة الظلم الذي ألحق بالأذربيجانيين الغربيين خلال القرنين الفائتين وتأبى تحمل تبعاته. واستنادا إلى حق العودة المنصوص عليه في الإعلان العالمي لحقوق الإنسان، والعهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية، والاتفاقية المتعلقة بوضع اللاجئين، وغير ذلك من الصكوك الدولية الهامة، تعلن الرابطة أن هدفها الأولي يتمثل في تهيئة الظروف الكفيلة بعودة الأذربيجانيين المطرودين من أراضي ما يسمى اليوم أرمينيا إلى وطنهم، وكفالة أعمال حقوقهم الفردية والجماعية بعد العودة. وترد في ما يلي الغايات والمبادئ الرئيسية للنشاط الذي يُرمع تنفيذه في سياق المفهوم:

- التوصل إلى اتفاق دولي ملزم قانونا ذي آليات مناسبة للتحقق والضمان بما يكفل العودة الطوعية للأذربيجانيين المطرودين من أراضي ما يسمى اليوم أرمينيا إلى وطنهم بأمان وكرامة؛

- تأمين عملية العودة من خلال برامج مناسبة للمساعدة في المجالات الأمنية والإنساني والاجتماعي والاقتصادي؛

- الاضطلاع بأنشطة دولية للرصد والمساءلة والأمن والتدخل وغيرها من

العنصري بشكل منهجي ضد الأذربيجانيين. وعلى مستوى الدولة في أرمينيا يحظى بالتمجيد الأشخاص الذين شاركوا في جرائم التطهير العرقي وسائر الجرائم المرتكبة ضد الأشخاص من العرقية الأذربيجانية إلى جانب ما اقترفوه من شرور.

وقد أسفر هذا الظلم غير المسبوق عن شعور بالإفلات من العقاب لدى دوائر الحكم في أرمينيا، وشجعها على المطالبة بضم أراض إلى إقليمها، وعلى استخدام القوة والقيام باحتلال عسكري لأراضي جمهورية أذربيجان المعترف بها دوليا، ومواصلة التطهير العرقي الواسع النطاق، وغير ذلك من الجرائم المرتكبة ضد الإنسانية.

وأصبحت عملية الدفاع عن النفس التي تكلفت بالنصر ونفذتها جمهورية أذربيجان في عام ٢٠٢٠ ضد الهجوم المسلح الذي شنته أرمينيا واحتلالها العسكري معلما من معالم استعادة العدالة وزادت من فرص تحقيق السلام بين البلدين. ومن ناحية أخرى، فإن عدم قدرة الأذربيجانيين الذين طردوا من أراضي ما يسمى اليوم أرمينيا من العودة إلى وطنهم، واستمرار السياسة المتمثلة في الدولة الأحادية العرق، والتطهير العرقي، والتمييز العنصري المنهجي في أرمينيا أمور تشكل ظلما جسيما وتضع عقبة كأداء أمام إحلال سلام دائم.

1 - مقدمة

المنطقة مأهولة الآن بأشخاص من العرقية الأرمنية حصراً.

وكان التطهير العرقي المرتكب ضد الأذربيجانيين ينفذ في معظم الحالات مع أعمال منهجية تقوم بها أجهزة الدولة من خلال العنف والإبادة الجماعية والمذابح وغيرها من الجرائم المرتكبة ضد الإنسانية والانتهاكات الجسيمة لحقوق الإنسان. وقد اتسمت هذه العملية بالعرف والعنف والقسوة الشديدين في الفترات ٥٠٩١-٦٠٩١، و 8191-1291، و 8491-3591، و 7891-1991. ولم تُجبر بعدُ تبعات هذه الأفعال، بما في ذلك الشهور التي اقترفتها الكيانات المسماة "جمهورية أرمينيا" و "جمهورية أرمينيا الجبلية" في الفترة ٨١٩١-١٢٩١، والاتحاد السوفياتي، ولا سيما زعيمه السيئ الذكر جوزيف ستالين، الذي وضع منطقة زانغازور وسائر المناطق ذات الأغلبية الأذربيجانية تحت نفوذ أرمينيا في عام ١٢٩١، ووقع أمراً ذا صبغة عنصرية بشأن ترحيل مائة ألف شخص من العرقية الأذربيجانية إلى خارج أرمينيا. وبالمثل، لا تزال الأعمال التي ارتكبتها جمهورية أرمينيا الاشتراكية السوفياتية ضد سكانها الأذربيجانيين في الفترة ٧٨٩١-١٩٩١ دون انتصاف.

وفي ما يسمى اليوم أرمينيا، أُلحق دمار هائل بالتراث التاريخي والثقافي الأذربيجاني، بما في ذلك المساجد والمقابر، وغيّرت أسماء المواقع الجغرافية، ومورس التمييز

تُعنى المنظمة، التي تأسست باسم "رابطة اللاجئين الأذربيجانيين" في عام ٩٨٩١ والتي عُيّن اسمها إلى "رابطة أذربيجان الغربية" في عام ٢٢٠٢ (المشار إليها فيما يلي باسم "الرابطة")، بحماية حقوق الأذربيجانيين المطرودين من أراضي ما يسمى اليوم أرمينيا.

ويحدد هذا المفهوم الإطار العام لأهداف النشاط ومبادئه، بما في ذلك التدابير التمهيدية والتفبذية التي يزعم أن تقوم بها الرابطة من أجل عودة الأذربيجانيين الذين طردوا قسراً من أراضي ما يسمى اليوم أرمينيا. ويستند المفهوم إلى القانون الدولي، والقانون الداخلي ذي الصلة، والوقائع التاريخية، ويهدف إلى كفالة تحقيق العدالة والسلام.

2 - شرح المشكلة

عانى شعب أذربيجان الأرمين من جراء ما تعرض له خلال القرنين الفائتين من نزاعات مسلحة، واحتلال، وتطهير عرقي، وإعادة توطين قسري، وإبادة جماعية. وفي عام ١٩٩١ طُرد آخر الأذربيجانيين من الأراضي الحالية لأرمينيا، حيث كانوا يشكلون في وقت من الأوقات أغلبية مطلقة. ونتيجة للتطهير العرقي، أصبحت تلك

لقد أقرت رابطة أذربيجان الغربية هذه الوثيقة في ٢٦ يناير عام ٢٠٢٣، حيث تم توزيعها في ١٤ مارس عام ٢٠٢٣ كمستند رئيسي للهيئات الأساسية لمنظمة الأمم المتحدة مثل مجلس الأمن والجمعية العامة والمجلس الاقتصادي والاجتماعي.

عربي

مفهوم العودة

مفهوم كفالة العودة السلمية والأمنه والكرامة للأذربيجانيين المطرودين مما يسمى اليوم أرمينيا

该文件于2023年1月26日获得西阿塞拜疆共同体批准，并于2023年3月14日作为联合国主要机构--联合国安全理事会、联合国大会和经济及社会理事会的正式文件分发。由微信提供翻译支持。

中国人

返回构想

确保被驱逐出现今亚美尼亚的阿塞拜疆人和平、安全
和有尊严地返回的构想

1. 导言

本组织于 1989 年成立，原名“阿塞拜疆难民协会”，2022 年更名为“西阿塞拜疆共同体”（以下简称“共同体”），致力于保护被驱逐出现今亚美尼亚领土的阿塞拜疆人的权利。

本构想确定活动目标和原则的总体框架，包括共同体为被强行驱逐出现今亚美尼亚领土的阿塞拜疆人返回而采取的筹备和执行措施。本构想以国际法、相关国内法和历史事实为基础，旨在确保正义与和平。

2. 问题描述

过去两个世纪中，阿塞拜疆人民饱受武装冲突、占领、族裔清洗、强迫迁移、灭绝种族的苦难。1991 年完成了将阿塞拜疆人驱逐出亚美尼亚目前领土的工作，而阿塞拜疆人曾经在那里占绝对多数。由于族裔清洗的结果，该地区现在完全由亚美尼亚族人居住。

对阿塞拜疆人实施的族裔清洗在大多数情况下是国家机关通过暴力、灭绝种族、屠杀和其他危害人类罪以及严重侵犯人权等有系统行为进行的。这一过程在 1905-1906 年、1918-1921 年、1948-1953 年、1987-1991 年尤为暴力和残酷。这些行为造成的后果至今未得到纠正例如，被称为“亚美尼亚共和国”和“亚美尼亚山地共和国”的实体在 1918-1921 年犯下的恶行，苏联、特别是其臭名昭著的领导人约瑟夫·斯大林在 1921 年将赞格祖尔和其他阿塞拜疆人占多数的地区移交亚美尼亚，并签署将 10 万名阿塞拜疆族人从亚美尼亚驱逐出境的种族主义命令。

同样，亚美尼亚苏维埃社会主义共和国在 1987-1991 年对其阿塞拜疆人口实施的行动仍未得到纠正。

在现今的亚美尼亚，阿塞拜疆的历史和文化遗产、包括清真寺和墓地遭到大规模破坏，

地名被更改，阿塞拜疆人遭到系统的种族歧视。而参与族裔清洗和其他针对阿塞拜疆族人的罪行和恶行的人却在亚美尼亚的国家层面得到美化。

这一前所未有的不公正使亚美尼亚统治集团感到可以为所欲为而不受惩罚，并促使他们提出领土要求，对国际公认的阿塞拜疆共和国领土使用武力和进行军事占领，并进一步实施大规模族裔清洗和其他危害人类罪行。

2020年，阿塞拜疆共和国针对亚美尼亚武装袭击和军事占领开展的自卫行动取得胜利，这是恢复正义的一个里程碑，增加了两国之间的和平前景。另一方面，被驱逐出现今亚美尼亚领土的阿塞拜疆人无法返回自己的家园，亚美尼亚继续实行单一民族国家政策、族裔清洗和系统的种族歧视，这是一种巨大的不公正，对建立持久和平造成严重威胁。

3. 目标、目的和方法

本共同体不接受过去两个世纪中对西阿塞拜疆人实施的不公正，并拒绝接受其后果。根据《世界人权宣言》、《公民及政治权利国际公约》、《关于难民地位的公约》和其他重要国际法律所载的返回权，共同体宣布其首要目标是，为被驱逐出现今亚美尼亚领土的阿塞拜疆人返回家园创造条件，并确保他们返回后的个人和集体权利。在本构想范围内开展的活动的主要目的和原则如下：

- 达成具有法律约束力的国际协定，建立适当的核查和保障机制，确保被驱逐出现今亚美尼亚领土的阿塞拜疆人安全和有尊严地自愿返回家园；
- 通过适当的安全、人道主义和社会经济援助方案确保返回进程；
- 建立国际监测、问责、安全、干预和其他必要活动，防止再次发生驱逐、歧视和伤害返回人口的情况；

- 通过在国际监督下执行重建与和解措施，确保回返者的可持续恢复和重新融入。

共同体作为西阿塞拜疆人几十年来的合法代表，将在返回进程中发挥积极作用，作为相关方努力与相关国家和国际组织对话与合作，并被后者承认为合法对话者。

应考虑到西阿塞拜疆人与阿塞拜疆共和国的特殊纽带，阿塞拜疆共和国长期以来一直照顾他们。应使西阿塞拜疆人在返回家园后能与阿塞拜疆共和国畅通无阻地联系。

返回进程应恢复族裔清洗前存在的西阿塞拜疆人的定居点格局。在阿塞拜疆人返回期间，以各种借口和法律伎俩驱散这些回返者的企图将被拒绝，因为这是一种种族主义形式，一种有害做法，是在制造重新融入的障碍。偏离这一原则必须征得有关人员的自愿同意。

被驱逐出境者返回的决定应是自愿的。必须充分告知他们作出这一决定的权利和机会。

必须考虑到，有资格返回的人只有在确信有可能有尊严和安全地返回之后，才可能决定返回。这涉及提供相关保障和充足资源，使他们能够在返回过程中和返回后建立自己的生活，并确保他们的个人和集体权利在其历史家园得到保障。

妇女、儿童和脆弱社会群体的利益将被视为主要优先事项。这一领域国际公认的进步概念和标准，包括“妇女、和平与安全”办法，将在返回进程中发挥核心作用。

共同体理解，过去两个世纪以来，亚美尼亚人民和阿塞拜疆人民之间隔阂很深。由于亚美尼亚的国际不法行为，许多人目前正遭受安全问题之苦。共同体认为，亚美尼亚应对出现的所有政治、安全、法律、社会和人道主义问题负责。共同体在接受人道主义紧迫性作为和平解决安全问题的客观标准的同时，认为在建立可持续和平方面，不公正和违法行为仍未得到解决的持续时间是国际社会关注的主要标准。

因此，犯罪和不公正得不到处理的时间越长，有罪不罚的感觉就越强烈，不公正就越严重。这反过来助长了既成事实和这种不人道、有害和危险的策略，即通过犯下更大的不公正而使某种不公正被遗忘。在这方面，共同体认为，恢复遭受巨大不公正的西阿塞拜疆人的权利问题，必须是在维护区域安全、恢复亚美尼亚与阿塞拜疆之间关系的背景下首先处理的问题之一。

4. 规划和实施的主要议题

共同体承认返回权是国际法和人权的一项最高原则，但理解这一进程并非易事。共同体预计，实现返回权的主要障碍是亚美尼亚的抵制。此外，返回进程需要解决重大的法律问题、安全部分以及确保大量资源。完成所有这些任务需要广大国际社会以及阿塞拜疆和亚美尼亚的支持。

共同体将在遣返进程的所有阶段发挥核心作用，甚至在遣返工作完成之后仍将继续活动。

从构想上讲，共同体对遣返主要问题的立场如下：

4.1. 国际法律框架和保障

第一项任务是将阿塞拜疆人被驱逐出现今亚美尼亚领土的问题作为一种前所未有的不公正行为列入国际社会的议程。共同体将努力使各方认识到这种情况的继续存在是对国际和平与安全的威胁，并与相关核查和保障机制达成具有法律约束力的决定和协定，以确保阿塞拜疆人的返回权，从而能够建立持久和平与正义。为此，共同体希望，在阿塞拜疆与亚美尼亚即将缔结的和平条约中，将为西阿塞拜疆人返回家园创造条件列为亚美尼亚的一项义务。

共同体将主动联系阿塞拜疆共和国政府、亚美尼亚共和国政府、联合国安全理事会常任理事国、区域各国、其他相关国家和组织，制定返回的国际法律框架。

4.2. 共同体成员的身份识别和普查

所有被驱逐出现今亚美尼亚领土的阿塞拜疆人及其后裔都有权返回家园。共同体将利用阿塞拜疆共和国和西阿塞拜疆人居住的其他国家的人口登记服务，并根据相关国际方法，对其成员进行普查。注意到这种普查的有效工具之一是有关人员的自我介绍。为了鼓励他们采取这一步骤，将开展广泛的宣传运动，解释将他们强行驱逐出家园是一种严重的非法行为，并阐明安全和有尊严地返回的含义。

4.3. 编制返回计划

共同体将努力寻找适当的国际执行伙伴，有组织、有效地开展返回进程。联合国难民事务高级专员公署将被视为优先事项。共同体将与国际执行伙伴一道，并与阿塞拜疆政府、亚美尼亚政府联络，根据适用的国际标准制定详细的返回计划。返回计划应描述进程的阶

段和方向，具体说明所需的步骤和资源以及确切的时间表。

4.4. 对亚美尼亚法律框架的态度

由于西阿塞拜疆人被强行驱逐出现在由所谓“亚美尼亚共和国”的政治和法律实体有效控制的领土，他们被剥夺了参与组建这个国家、其宪法框架及其民族和法律特征的机会。

共同体意识到，亚美尼亚共和国是联合国的成员，得到大多数其他国家的承认。共同体将亚美尼亚共和国视为一个政治法律现实。亚美尼亚加入了包括《联合国宪章》在内的相关国际法律文件，这一事实使该国在恢复和保护被驱逐出其领土的阿塞拜疆人的权利方面负有切实义务，包括为他们安全和有尊严地返回家园创造条件。共同体认为，西阿塞拜疆人在亚美尼亚法律制度框架内可能进行的个人和集体活动是一个实际事项，并反对将其解

释和承认为默许在该国领土上对阿塞拜疆人实施的任何不公正和非法行动，以及放弃其合法权益利益。

亚美尼亚共和国应使阿塞拜疆人社区能够利用其国家法律框架，确保阿塞拜疆人的平等权利，使他们能够用母语学习，并在政府的立法、行政和司法部门使用阿塞拜疆语，在相关国际组织的法律咨询、监测和监督机制内开始与共同体建设性对话，以改进国家立法，充分确保保护阿塞拜疆人的权利。

在任何情况下，被驱逐出西阿塞拜疆的阿塞拜疆人有权在自己的家园生活。这项权利是固有、不可侵犯、绝对的，是决定性因素。亚美尼亚签发确认身份、财产和其他权利的文件并不产生这项权利，不这么做也不会剥夺这项权利。签发此类文件只是一个形式和技术事项，是目前控制上述领土的亚美尼亚共和国必须毫无保留地履行的一项义务。

4.5. 确保安全

由于亚美尼亚政府基于族裔原因对阿塞拜疆人民实施大规模、有系统的暴力，共同体在安全事项上不信任该国，因此认为有必要在西阿塞拜疆人将返回的地区部署一个具有适当授权的国际安全特派团，该特派团应由西阿塞拜疆人所信任国家的部队组成。

国际特派团的任务和能力将取决于安全局势。考虑到威胁评估需要适当的信息收集和分析能力，而共同体缺乏这些能力，共同体将在这一事项上寻求阿塞拜疆共和国政府的援助。共同体将依赖阿塞拜疆政府提交的威胁评估。

国际特派团应在返回之前部署，控制相关地区，拥有军民协调能力、警察部分和民政管理权力，并在共同体认为必要的时间内开展行动。

在国际安全特派团的任务制定和管理模式中，共同体应作为相关方参与。

鉴于充分参与执法和司法事项是一项必要条件，阿塞拜疆人有权组建地方安全部队并在法庭发挥适当作用。

4.6. 财产问题

与对西阿塞拜疆人实施的其他违法行为一样，亚美尼亚政府也有责任消除侵犯其财产权的后果。亚美尼亚政府应确保归还属于阿塞拜疆人的财产和社区土地，并对因阻止使用财产而造成的财产损坏和损失给予赔偿。亚美尼亚政府应支付因恢复阿塞拜疆人财产权而产生的一切费用，并采取其他必要措施。

4.7. 重新融入和恢复

被遣返的阿塞拜疆人在返回后的第一阶段将需要人道主义援助，然后是重新融入和恢复方案以及长期社会和经济援助。共同体决心成为国际组织和捐助者的主要伙伴，以执行这一领域的相关方案。

定居点内的社会关系和动态对于确保重新融入和恢复措施的成功至关重要。经验表明，维持驱逐出境前的定居点格局有助于恢复社会关系，有利于重新融入和恢复正常生活。在这方面，保持驱逐出境前的定居点格局是人权的要求，也是重新融入和恢复取得成功的必要条件。

4.8. 文化遗产的恢复和保护

在联合国专门机构的参与下，共同体将努力评估亚美尼亚境内属于阿塞拜疆人的文化遗产状况，包括编制一份被损坏和抹杀的文化遗产清单，促使亚美尼亚政府履行恢复和保护这些遗产的义务。

4.9. 族裔社区之间的和解

西阿塞拜疆人遭受极大的不公正。这种不公正并不限于族裔清洗。来自其他地方的人被安置在西阿塞拜疆人的家中。在将这段痛苦的去保留在历史记忆中的同时，共同体承认

，和平与发展之路必须经由和解。西阿塞拜疆人愿意与从其他国家转移到他们家园的亚美尼亚人和平共处。共同体预计，实现和解需时很长，相当复杂。共同体认为尊重人权、法治、消除双重标准是实现和平的最重要手段。在这方面，共同体将努力确保亚美尼亚停止对阿塞拜疆人灌输仇恨和歧视的政策和做法，将对阿塞拜疆人犯下罪行的人移交法院，立即停止对他们的美化，拆除参与对阿塞拜疆人犯罪的军事和政治人物以及恐怖分子的纪念碑，并改回地名。

4.10. 共同体的长期活动

共同体认为，其任务不限于返回问题。在其人口返回历史家园之后，共同体打算继续作为一个机构开展活动，包括有组织地努力确保阿塞拜疆人的利益、权利、发展和安全，为此，将继续与阿塞拜疆共和国、外国和国际组织以及亚美尼亚政府和亚美尼亚公众对话和互动。

5. 最后条款

共同体将积极主导本构想的实施，努力在法律框架内为此获得资源。共同体可根据局势的可能变化修改本构想。

Dieses Dokument wurde am 26. Januar 2023 von der west-aserbaidtschanischen Gemeinde verabschiedet und am 14. März 2023 als offizielles Dokument des Sicherheitsrats, der Generalversammlung und des Wirtschafts- und Sozialrats, die Hauptorganen der Vereinten Nationen sind, verbreitet.

DEUTSCH

DIE WESTASERBAIDSCHANISCHE GEMEINDE

Das Konzept zur Gewährleistung einer friedlichen, sicheren und würdigen Rückkehr der aus dem heutigen Armenien vertriebenen Aserbaidtschaner

1. Einleitung

Die Organisation, die 1989 als "Gesellschaft Aserbaidsschanischer Flüchtlinge" gegründet und 2022 in "Westaserbaidsschanische Gemeinde" (im Folgenden als "Gemeinde" bezeichnet) umbenannt wurde, befasst sich mit dem Schutz der Rechte von Aserbaidsschanern, die aus dem Gebiet des heutigen Armeniens vertrieben wurden.

Dieses Konzept legt den allgemeinen Rahmen für die Ziele, Grundsätze, Vorbereitungs- und Umsetzungsmaßnahmen der von der Gemeinde durchzuführen den Aktivitäten für die Rückkehr der aus dem Gebiet des heutigen Armeniens gewaltsam vertriebenen Aserbaidsschaner fest. Das Konzept stützt sich auf das Völkerrecht, das einschlägige nationale Recht und historische Fakten und dient der Herstellung von Gerechtigkeit und Frieden.

2. Beschreibung des Problems

Das aserbaidsschanische Volk hat in den letzten zwei Jahrhun-

derten stark unter bewaffneten Konflikten, Besatzung, ethnischen Säuberungen, Zwangsumsiedlungen und Völkermord gelitten. Die vollständige Vertreibung der Aserbaidsschaner aus dem heutigen Gebiet Armeniens, wo sie einst die absolute Mehrheit bildeten, endete 1991. Als Ergebnis der ethnischen Säuberung leben in diesem Gebiet heute ausschließlich Armenier.

Die ethnischen Säuberungen, die gegen Aserbaidsschaner begangen wurden, wurden in den meisten Fällen mit systematischen Bemühungen der staatlichen Behörden durchgeführt, indem Gewalt, Völkermord, Massaker und andere Verbrechen gegen die Menschlichkeit und grobe Menschenrechtsverletzungen eingesetzt wurden. Besonders brutal und grausam war dieser Prozess in den Jahren 1905-1906, 1918-1921, 1948-1953 und 1987-1991. Die Folgen dieser Handlungen, insbesondere die Taten der "Republik Armenien" und der "Republik Bergarmenien" in den Jahren 1918-21, der Sowjetunion, insbesondere ihres berüchtigten Führers

DAS KONZEPT DER RÜCKKEHR

Joseph Stalin, der 1921 die Übergabe von Sangesur und anderen Gebieten mit aserbajdschanischer Bevölkerungsmehrheit an Armenien veranlasste und einen rassistischen Erlass über die Deportation von hunderttausend ethnischen Aserbajdschanern aus Armenien unterzeichnete, sowie die von der Armenischen SSR in den Jahren 1987-1991 begangenen Taten sind immer noch nicht aufgearbeitet worden.

Das historische und kulturelle Erbe Aserbajdschans, einschließlich Moscheen und Friedhöfe im heutigen Armenien, wurde in großem Umfang zerstört, Toponyme wurden geändert und gegen Aserbajdschaner wurde eine systematische Rassendiskriminierung ausgeübt. Die Personen, die an ethnischen Säuberungen und anderen Verbrechen gegen ethnische Aserbajdschaner beteiligt waren und ihre Untaten werden auf staatlicher Ebene in Armenien verherrlicht.

Diese beispiellose Ungerechtigkeit schuf in den herrschenden Kreisen Armeniens ein Gefühl der Straflosigkeit und ermutigte

sie, Gebietsansprüche zu erheben, Gewalt anzuwenden, die international anerkannten Gebiete der Republik Aserbajdschan militärisch zu besetzen, weitere groß angelegte ethnische Säuberungen durchzuführen und andere Verbrechen gegen die Menschlichkeit zu begehen.

Die siegreiche Selbstverteidigungsoperation der Republik Aserbajdschan im Jahr 2020 gegen den militärischen Angriff und die Besetzung durch Armenien ist ein Meilenstein bei der Wiederherstellung der Gerechtigkeit und der Stärkung der Aussichten auf Frieden zwischen den beiden Ländern. Andererseits stellen die Unfähigkeit der aus dem Gebiet des heutigen Armeniens vertriebenen Aserbajdschaner, in ihre Heimat zurückzukehren, die Fortsetzung der Politik der monoethnischen Staatlichkeit, die ethnischen Säuberungen und die systematische Rassendiskriminierung in diesem Land eine ungeheure Ungerechtigkeit dar und bilden gleichzeitig ein großes Hindernis für die Schaffung eines dauerhaften Friedens.

3. Ziele, Aufgaben und Ansatz

Die Gemeinde akzeptiert das in den letzten zwei Jahrhunderten an den Westaserbaidshaner begangene Unrecht nicht und lehnt dessen Folgen ab. Auf der Grundlage des in der Allgemeinen Erklärung der Menschenrechte, dem Internationalen Pakt über bürgerliche und politische Rechte, der Konvention über die Rechtsstellung der Flüchtlinge und anderen wichtigen internationalen Rechtsakten verankerten Rechts auf Rückkehr erklärt die Gemeinde die Schaffung von Bedingungen für die Rückkehr der aus dem Gebiet des heutigen Armeniens vertriebenen Aserbaidshaner in ihr Heimatland und die Gewährleistung ihrer individuellen und kollektiven Rechte nach der Rückkehr zu ihrem Hauptziel. Die Hauptziele und -prinzipien der im Rahmen des Konzepts durchzuführenden Aktivitäten lauten wie folgt:

- Abschluss eines rechtsverbindlichen internationalen Abkommens mit einem geeigneten

Überprüfungs- und Garantiemechanismus, der die freiwillige Rückkehr der aus dem Gebiet des heutigen Armeniens vertriebenen Aserbaidshaner in ihre Heimat in Sicherheit und Würde gewährleistet;

- Sicherstellung des Rückkehrprozesses durch geeignete Programme für Sicherheit, humanitäre und sozioökonomische Hilfe;

- Einrichtung internationaler Überwachungs-, Rechenschafts-, Sicherheits-, Interventions- und anderer notwendiger Maßnahmen, um eine erneute Vertreibung, Diskriminierung und Schädigung der zurückgekehrten Bevölkerung zu verhindern;

- Gewährleistung einer nachhaltigen Rehabilitation und Wiedereingliederung der Rückkehrer durch die Durchführung von Wiederaufbau- und Versöhnungsmaßnahmen unter internationaler Aufsicht.

Als jahrzehntelange legitime Vertreterin der Westaserbaidshaner wird die Gemeinde eine

DAS KONZEPT DER RÜCKKEHR

---

aktive Rolle im Rückkehrprozess spielen, sich als interessierte Partei um einen Dialog und eine Zusammenarbeit mit den relevanten Staaten und internationalen Organisationen bemühen und nach ihrer Anerkennung als legitime Gesprächspartnerin streben.

Die besondere Verbundenheit der Westaserbaidshaner mit Aserbaidshan, das sich lange Zeit um sie gekümmert hat, sollte berücksichtigt werden und es sollte die Möglichkeit geschaffen werden, dass sie auch nach ihrer Rückkehr in ihre Heimat ungehindert Kontakt mit der Republik Aserbaidshan haben.

Der Rückkehrprozess sollte die geografische Präsenz der Westaserbaidshaner wiederherstellen, die vor der Vertreibung bestand. Versuche, vertriebene Aserbaidshaner während ihrer Rückkehr unter verschiedenen Vorwänden und rechtlichen Regelungen zu zerstreuen, werden als eine Form des Rassismus und als ein schädlicher Ansatz abgelehnt, der die Wiedereingliederung behindert. Von

diesem Grundsatz kann nur auf der Grundlage des freien Willens und der Zustimmung der betroffenen Personen abgewichen werden.

Die Entscheidung eines Vertriebenen zur Rückkehr muss freiwillig sein und er/sie muss umfassend über seine/ihre Rechte und Möglichkeiten, diese Entscheidung zu treffen, informiert werden. Es ist zu berücksichtigen, dass eine Person, die ein Recht auf Rückkehr hat, diese Entscheidung erst dann treffen kann, wenn ihm/ihr zugesichert wird, dass er/sie in Würde und Sicherheit in sein/ihr Heimatland zurückkehren kann, dass ihm/ihr während des Rückkehrprozesses angemessene Garantien und ausreichende Mittel zur Verfügung gestellt werden, damit er/sie sich nach der Rückkehr ein Leben aufbauen kann und dass in seinem/ihrer historischen Heimatland individuelle und kollektive Rechte gewährleistet sind.

Während des Rückkehrprozesses werden die Interessen von Frauen, Kindern und schut-

zbedürftigen sozialen Gruppen als oberste Priorität betrachtet und international anerkannte, fortschrittliche Konzepte und Standards in diesem Bereich, einschließlich des Ansatzes "Frauen, Frieden und Sicherheit", werden eine führende Rolle spielen.

Die Gemeinde ist sich der Tatsache bewußt, daß zwischen dem armenischen und dem aserbajdschanischen Volk in den letzten zwei Jahrhunderten eine tiefe Zwietracht/Feindschaft herrschte und daß eine beträchtliche Anzahl von Menschen derzeit unter Sicherheitsproblemen leidet, die auf völkerrechtswidrige Handlungen Armeniens zurückzuführen sind, und ist der Auffassung, daß die Verantwortung für alle entstandenen politischen, sicherheitspolitischen, rechtlichen, sozialen und humanitären Probleme bei Armenien liegt. Die Gemeinde akzeptiert zwar die humanitäre Dringlichkeit als objektives Kriterium bei der friedlichen Beilegung von Sicherheitsproblemen, betrachtet aber die Dauer, in der Unrecht und Rechtsverletzungen unbehandelt bleiben, als das Haupt-

kriterium für die internationale Aufmerksamkeit im Hinblick auf die Schaffung eines dauerhaften Friedens.

Je länger das Verbrechen und die Ungerechtigkeit unbehandelt bleiben, desto stärker wird das Gefühl der Straflosigkeit und desto größer wird das Unrecht. Dies wiederum ermutigt zu fait accompli sowie zu unmenschlichen, schädlichen und gefährlichen Ansätzen wie der Kompensation von Unrecht durch die Begehung von noch größerem Unrecht. In diesem Zusammenhang ist die Gemeinde der Ansicht, dass die Frage der Wiederherstellung der Rechte der Westaserbajdschaner, die großes Unrecht erleiden, zu den ersten Fragen gehört, die im Zusammenhang mit der regionalen Sicherheit und der Wiederherstellung der Beziehungen zwischen Armenien und Aserbajdschan behandelt werden sollten.

4. Die wichtigsten Themen der Planung und Umsetzung

Die Gemeinde erkennt das Recht auf Rückkehr als oberstes

Prinzip des Völkerrechts und der Menschenrechte an, ist sich aber bewusst, dass dieser Prozess nicht einfach sein wird. Die Gemeinde geht davon aus, dass das Haupthindernis für die Verwirklichung des Rechts auf Rückkehr der Widerstand Armeniens sein wird. Darüber hinaus beinhaltet der Rückkehrprozess die Lösung wichtiger rechtlicher Fragen, eine Sicherheitskomponente sowie die Beschaffung umfangreicher Ressourcen. Die Bewältigung all dieser Aufgaben erfordert die Unterstützung der gesamten internationalen Gemeinschaft sowie Aserbaidshans und Armeniens.

Die Gemeinde wird in allen Phasen des Rückführungsprozesses eine zentrale Rolle spielen und ihre Bemühungen fortsetzen, sobald dieser abgeschlossen ist.

Der konzeptuelle Standpunkt der Gemeinde zu den wichtigsten Fragen im Zusammenhang mit der Rückkehr lautet wie folgt.

4.1. Internationaler Rechtsrahmen und Garantien

Die erste Aufgabe besteht darin, die Frage der Vertreibung der Aserbaidshaner aus dem Gebiet des heutigen Armeniens als beispiellose Ungerechtigkeit auf die Tagesordnung der internationalen Gemeinschaft zu setzen, die Anerkennung dieser Ungerechtigkeit als Bedrohung des Weltfriedens und der internationalen Sicherheit zu erreichen, rechtsverbindliche Beschlüsse und Vereinbarungen mit entsprechenden Überprüfungs- und Garantiemechanismen zu erzielen, die das Recht der Aserbaidshaner auf Rückkehr gewährleisten und die Schaffung eines dauerhaften Friedens und der Gerechtigkeit ermöglichen. Zu diesem Zweck wird sich die Gemeinde darum bemühen, die Schaffung von Bedingungen für die Rückkehr der aus dem heutigen Armenien vertriebenen Westaserbaidshaner in ihr Heimatland als Verpflichtung Armeniens in den Friedensvertrag, der zwischen Aserbaidshan und Armenien vereinbart sein wird, aufzunehmen.

Die Gemeinde wird Kontakte mit der Regierung der Republik Aserbaidschan, der Regierung der Republik Armenien, den ständigen Mitgliedern des UN-Sicherheitsrates, den Ländern der Region und anderen einschlägigen Staaten und Organisationen aufnehmen, um den internationalen Rechtsrahmen für die Rückkehr zu gestalten.

4.2. Identifizierung und Zählung der Mitglieder der Gemeinde

Alle Aserbaidschaner, die aus dem Gebiet des heutigen Armeniens vertrieben wurden und ihre Nachkommen haben das Recht, in ihr Heimatland zurückzukehren. Die Gemeinde wird mit Hilfe der Melderegister der Republik Aserbaidschan und anderer Länder, in denen Westaserbaidschaner angesiedelt sind, und im Einklang mit der einschlägigen internationalen Methodik eine Zählung ihrer Mitglieder durchführen. In Anbetracht der Tatsache, dass eines der wirksamen Instrumente einer solchen Zählung die freiwillige Teilnahme der betroffe-

nen Personen ist, wird eine breit angelegte Informationskampagne durchgeführt, um die Betroffenen zu diesem Schritt zu ermutigen und sie darüber aufzuklären, dass die Vertreibung aus ihrer Heimat ein schwerwiegender rechtswidriger Akt ist, sowie die Öffentlichkeit über das Wesentliche einer sicheren und würdigen Rückkehr zu informieren.

4.3. Ausarbeitung eines Rückführungsplans

Die Gemeinde wird sich bemühen, einen geeigneten internationalen Durchführungspartner zu finden, um den Rückführungsprozess organisiert und effizient zu gestalten. Die Partnerschaft mit dem UN-Hochkommissariat für Flüchtlinge wird dabei als vorrangig angesehen. Die Gemeinde wird zusammen mit einem internationalen Durchführungspartner in Absprache mit der Regierung Aserbaidschans und der Regierung Armeniens einen detaillierten Rückkehrplan auf der Grundlage der geltenden internationalen Normen ausarbeiten. Der Rückkehrplan sollte die Phasen

und Richtungen des Prozesses beschreiben und die erforderlichen Schritte und Ressourcen sowie einen klaren Zeitrahmen vorgeben.

4.4. Haltung zum Rechtssystem Armeniens

Da die Westaserbaidshaner gewaltsam aus dem Gebiet vertrieben wurden, das effektiv von dem politischen und rechtlichen Gebilde namens "Republik Armenien" kontrolliert wird, wurde ihnen die Möglichkeit genommen, an der Gestaltung dieses Staates, der Bildung seines verfassungsrechtlichen Rahmens sowie seines nationalen und rechtlichen Charakters mitzuwirken.

Die Gemeinde ist sich bewusst, dass die Republik Armenien Mitglied der Vereinten Nationen (UN) ist, von der Mehrheit der anderen Staaten anerkannt wird. Sie betrachtet daher die Republik Armenien als die etablierte politisch-rechtliche Realität. Die Tatsache, dass Armenien den einschlägigen internationalen Rechtsdokumenten, einschließ-

lich der UN-Charta, beigetreten ist, erlegt diesem Land konkrete Verpflichtungen im Bereich der Wiederherstellung und des Schutzes der Rechte der aus seinem Hoheitsgebiet vertriebenen Aserbaidshaner auf, einschließlich der Schaffung von Bedingungen für ihre sichere und würdige Rückkehr in ihre Heimat. Die Gemeinde betrachtet die möglichen individuellen und kollektiven Aktivitäten der Westaserbaidshaner im Rahmen des armenischen Rechtssystems als eine praktische Angelegenheit und lehnt die Auslegung und Anerkennung dieser als Duldung jeglicher Ungerechtigkeit und illegaler Handlungen gegen Aserbaidshaner sowie als Verzicht auf ihre legitimen Interessen im Hoheitsgebiet des Landes ab.

Die Republik Armenien soll ihren nationalen Rechtsrahmen für die aserbaidshanische Gemeinde zugänglich machen, die Gleichberechtigung der Aserbaidshaner sicherstellen, ihnen ermöglichen, in ihrer Muttersprache zu studieren und die aserbaidshanische Sprache in

den Organen der Gesetzgebung, der Exekutive und der Judikative zu verwenden und einen konstruktiven Dialog mit der Gemeinde im Rahmen des rechtlichen Konsultations-, Überwachungs- und Kontrollmechanismus der einschlägigen internationalen Organisationen zur Verbesserung der Gesetzgebung des Landes aufnehmen, um den Schutz der Rechte der Aserbaidschaner in vollem Umfang zu gewährleisten.

In jedem Fall haben die aus dem heutigen Armenien vertriebenen Westaserbaidschaner das Recht, in ihrem Heimatland zu leben, dieses Recht ist naturgegeben, unverletzlich, absolut und der entscheidende Faktor. Die Vorlage von Dokumenten durch Armenien, die die Identität, das Eigentum und andere Rechte bestätigen, schafft dieses Recht nicht, und auch die Nichtvorlage solcher Dokumente führt nicht zum Verlust dieses Rechts. Die Ausstellung solcher Dokumente ist lediglich eine formale und technische Angelegenheit und eine Verpflichtung, die von der

Republik Armenien bedingungslos erfüllt werden muss.

4.5. Gewährleistung der Sicherheit

Aufgrund der Tatsache, dass die armenische Regierung in großem Umfang und systematisch Gewalt gegen die aserbaidische Bevölkerung auf der Grundlage ihrer ethnischen Identität ausgeübt hat, traut die Gemeinde diesem Land in Sicherheitsfragen nicht und hält daher die Entsendung einer internationalen Sicherheitsmission mit entsprechendem Mandat und von Streitkräften aus Ländern, denen die Westaserbaidschaner vertrauen, in die Rückkehrgebiete für notwendig.

Das Mandat und die Fähigkeiten der internationalen Mission werden von der Sicherheitslage abhängen. In Anbetracht der Tatsache, dass die Bewertung der Bedrohungslage angemessene Kapazitäten für die Sammlung und Analyse von Informationen erfordert und dass die Gemeinde nicht über diese Kapazitäten verfügt, ist die Ge-

meinde in dieser Angelegenheit auf die Unterstützung der Regierung der Republik Aserbaidschan angewiesen. Die Gemeinde wird sich auf die von der aserbaid-schanischen Regierung vorzu- legende Bedrohungsanalyse stützen.

Die Mission sollte vor der Rückkehr entsandt werden, die Kontrolle über die betreffenden Gebiete übernehmen, über zivil- militärische Verbindungs-, Polizei- und Zivilverwaltungsbe- fugnisse verfügen und so lange tätig sein, wie es die Gemeinde für erforderlich hält.

Die Gemeinde sollte als die interessierte Partei bei der Fest- legung des Mandats und des Verwaltungsformats der inter- nationalen Sicherheitsmission vertreten sein.

Da eine angemessene Betei- ligung an Strafverfolgungs- und Justizangelegenheiten eine not- wendige Voraussetzung ist, soll- ten Aserbaidschaner berechtigt sein, lokale Sicherheitskräfte zu bilden und eine angemessene Rolle in den Gerichten zu über- nehmen.

4.6. Eigentumsfragen

Die armenische Regierung ist dafür verantwortlich, die Folgen der Verletzung von Eigentum- srechten zu beseitigen, ebenso wie die anderen gegen Aserbai- dschaner begangenen Rechtsver- letzungen. Die armenische Re- gierung sorgt für die Rückgabe von Eigentum und Gemeindeg- land, das Aserbaidschanern ge- hört, und leistet Entschädigung für Eigentumsschäden und Ver- luste, die durch die Verhinde- rung der Nutzung von Eigentum entstanden sind. Die armenis- che Regierung trägt alle Kosten, die sich aus der Wiederherstel- lung der Eigentumsrechte der Aserbaidschaner ergeben und ergreift weitere notwendige Maß- nahmen.

4.7. Wiedereingliederung und Rehabilitation

In erster Phase unmittelbar nach ihrer Rückkehr werden die repatriierten Aserbaidschaner humanitäre Hilfe benötigen und danach ein Wiedereingliede- rungs- und Rehabilitationspro- gramm sowie Unterstützung für

die langfristige soziale und wirtschaftliche Entwicklung. Die Gemeinde ist entschlossen, ein Schlüsselpartner für internationale Organisationen und Geber zu sein, die entsprechende Programme in diesem Bereich durchführen.

Die sozialen Bindungen und die Dynamik innerhalb der Siedlungen sind entscheidend für den Erfolg der Wiedereingliederungs- und Rehabilitationsmaßnahmen. Die Erfahrung hat gezeigt, dass die Aufrechterhaltung der geografischen Repräsentation vor der Abschiebung die Wiederherstellung der sozialen Bindungen und damit die Wiedereingliederung und Rehabilitation erleichtert. In dieser Hinsicht ist die Aufrechterhaltung der geografischen Repräsentation ein Gebot der Menschenrechte und eine notwendige Voraussetzung für den Erfolg von Reintegrations- und Rehabilitationsmaßnahmen.

4.8. Restaurierung und Schutz des kulturellen Erbes

Die Gemeinde wird sich unter Beteiligung von UN-Sonderor-

ganisationen darum bemühen, den Zustand des aserbajdschischen Kulturerbes im Hoheitsgebiet Armeniens zu bewerten, einschließlich der Erstellung einer Liste von Beispielen des beschädigten und ausgelöschten Kulturerbes und die Erfüllung der Verpflichtung der Regierung Armeniens zu dessen Wiederherstellung und Schutz zu erreichen.

4.9. Versöhnung zwischen den ethnischen Gemeinden

Den Westaserbajdschanern wurde großes Unrecht angetan. Dieses Unrecht beschränkt sich nicht auf ethnische Säuberungen. Menschen wurden von anderswoher gebracht und in der Heimat der Westaserbajdschaner angesiedelt. Auch wenn die Gemeinde diese schmerzliche Vergangenheit in ihrem historischen Gedächtnis bewahrt, akzeptiert sie, dass der Weg zu Frieden und Entwicklung über Versöhnung führt. Die Westaserbajdschaner sind bereit, friedlich und Seite an Seite mit den Armeniern zu leben, die aus anderen Ländern in ihr Heimatland

gebracht wurden. Die Gemeinde geht davon aus, dass die Aussöhnung komplex sein und viel Zeit in Anspruch nehmen wird. Die Gemeinde betrachtet die Achtung der Menschenrechte, die Rechtsstaatlichkeit und die Beseitigung der Doppelstandards als die wichtigsten Instrumente zur Erreichung des Friedens. In diesem Zusammenhang fordert die Gemeinde Armenien auf, seine Politik und Praxis der Aufstachelung zum Hass und zur Diskriminierung von Aserbaid-schanern einzustellen, diejenigen, die Verbrechen gegen Aserbaid-schaner begangen haben, der Justiz auszuliefern, ihre Verherrlichung unverzüglich einzustellen sowie Denkmäler für militärische und politische Persönlichkeiten und Terroristen, die an Verbrechen gegen Aserbaid-schaner beteiligt waren, abzureißen und sich um die Rückgängigmachung der Änderung von Ortsbezeichnungen zu bemühen.

4.10. Langfristige Tätigkeit der Gemeinde

Die Gemeinde ist der Ansicht, dass ihre Aufgabe nicht auf die

Frage der Rückkehr beschränkt ist. Auch nach der Rückkehr der Vertriebenen in ihr Heimatland beabsichtigt die Gemeinde, ihre Aktivitäten als Organisation fortzusetzen, einschließlich ihrer Bemühungen, die Interessen, Rechte, Entwicklung und Sicherheit der dort lebenden Aserbaid-schaner zu gewährleisten, sowie einen Dialog und eine Interaktion mit der Republik Aserbaid-schan, ausländischen Ländern und internationalen Organisationen sowie mit der armenischen Regierung und der armenischen Öffentlichkeit zu diesem Zweck.

5. Schlussbestimmungen

Die Gemeinde wird bei der Umsetzung dieses Konzepts proaktiv vorgehen und die Verantwortung dafür übernehmen, indem sie sich bemüht, innerhalb des rechtlichen Rahmens Ressourcen für diesen Zweck zu erhalten. Die Gemeinde kann das Konzept in Abhängigkeit von möglichen Veränderungen der Situation ändern.

Qərbi Azərbaycan İcmasının kitabxanası
The library of the Western Azerbaijan Community